

MONOGRAFIES DE LA SECCIÓ
HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XV

La caricatura política a la Catalunya republicana (1931-1936)

ALBERT BALCELLS



Institut
d'Estudis
Catalans

La caricatura política
a la Catalunya republicana
(1931-1936)

MONOGRAFIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XV

La caricatura política a la Catalunya republicana (1931-1936)

ALBERT BALCELLS

Barcelona, 2016



Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Balcells, Albert

La Caricatura política a la Catalunya republicana (1931-1936). —
(Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica ; 15)

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499652979

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica II. Títol

III. Col·lecció: Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica ; 15

1. Humorisme gràfic català 2. Catalunya — Política i govern — 1931-1939 —

Caricatures, dibuixos humorístics, etc. 3. Catalunya — Història —

1931-1939, Segona República Espanyola — Caricatures, dibuixos humorístics, etc.

741.5(460.23)1931/1936”

32(460.23)1931/1936”(0:741.52)

94(460.23)1931/1936”(0:741.52)

© del text, Albert Balcells i González

© 2016, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: març del 2016

Compost per fotocomposició gama, s. l.

Impressió a Open Print, SLL

ISBN: 978-84-9965-297-9

Dipòsit Legal: B 6644-2016

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Introducció

Quan la fotografia exigia la immobilitat de les figures retratades i quan els esdeveniments no podien ser reflectits en el moment i el lloc on es produïen, el dibuix omplia la il·lustració de la informació periodística i continuà fent-ho majoritàriament fins que la càmera Leica permeté reproduir figures en moviment, una novetat especialment important per a la premsa esportiva. Agustí Centelles sobresortí en aquest camp del fotoreportatge tant en els esports com en les escenes urbanes.¹ Però la caricatura política, social o costumista —el ninot, que en deien— no es va veure afectada per aquesta innovació i continuà vigent, perquè equivalia a l'expressió d'una opinió o d'un punt de vista que era comprès a l'instant pel lector. En aquest sentit, en un estudi històric, l'acudit o la caricatura política serveixen com a il·lustració tant com la fotografia i personalment n'he fet ús en alguns dels meus llibres.² Certament l'historiador ha de superar, en aquest cas, els prejudicis tradicionals de l'erudit: un excés de confiança envers el document oficial considerat «seriós», quan aquest pot contenir tanta o més parcialitat i menys lucidesa que la caricatura política. És erroni considerar poc seriosa la caricatura política, que equival a un article d'opinió que l'historiador ha de tenir en compte sense deixar de relativitzar-lo, com qualsevol informació documental.

Després de l'atac per terroristes d'Al-Qaida a la redacció de *Charlie Hebdo* a París el 7 de gener de 2015, que causà dotze morts, haurien de quedar pocs dubtes sobre la rellevància de la caricatura política i sobre el seu impacte. Unes caricatures de Mahoma publicades al setmanari satíric foren el justificant de l'atemptat. No sempre el resultat és tan tràgic, però la caricatura política sovint ha desvetllat rancúnies de conseqüències im-

previsibles. Així, el setmanari barceloní *El Be Negre* desaparegué quan, amb motiu de la resposta revolucionària al cop militar fracassat del 19 de juliol de 1936 a Barcelona, alguns elements consideraren que la sàtira en diverses direccions, que havia practicat el setmanari, era ja inadmissible.

Durant el primer quart del segle xx —i ja des del darrer quart del xix—, la caricatura política tingué a Catalunya figures de primer ordre com ara Joan Junceda, Ricard Opisso, Gaietà Cornet, Josep Costa (Picarol), Feliu Elias (Apa) o Melcior Niubó (Niv), juntament amb d'altres de categoria gairebé equivalent. La dictadura de Primo de Rivera fou un període desfavorable per a la sàtira política, encara que, així i tot, les principals capçaleres del gènere sobrevisqueren.³ Però fou a partir de 1931, amb la llibertat aconseguida amb la República, quan la premsa satírica assolí una segona edat d'or gràcies a publicacions noves, però també a les antigues com *La Campana de Gràcia*, que havia començat el 1870, i com la seva primera suplent temporal, *L'Esquella de la Torratxa*, consolidada amb independència de *La Campana* a partir del 1879 i també destinada a tenir una llarga vida.⁴ Tots dos setmanaris havien estat del llibreter Innocenci López Bernagossi, succeït pel seu fill i després pel seu nét, Antoni López Llausàs, editor de la *Història nacional de Catalunya* de Rovira i Virgili i del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra.⁵ *La Campana* i *L'Esquella* eren totes dues republicanes i catalanistes, però independents dels partits, i s'adreçaven a un públic popular de menestrals,

1 Albert BALCELLS, «Agustí Centelles i el seu temps», a *Agustí Centelles, fotoperiodista, 1909-1985*, Barcelona, Fundació Caixa de Catalunya, 1988, p. 29-42.

2 *Les eleccions generals a Catalunya, 1901-1923*, llibre escrit amb Joan B. Culla i Conxita Mir, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1982; *El pistolerisme. Barcelona 1917-1923*, Barcelona, Pòrtic, 2009; *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya de 1919 i el seu context històric*, Barcelona, Parlament de Catalunya, 2010.

3 Josep Maria ROIG I ROSICH, «L'humor polític durant la dictadura de Primo de Rivera», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 26 (2015), p. 19-39.

4 Jaume CAPDEVILA, *La Campana de Gràcia*, Lleida, Pagès, 2014; Lluís SOLÀ I DACHS, *L'Esquella de la Torratxa 1872-1939*, Barcelona, Bruguera, 1969; Jaume CAPDEVILA (coord.), *L'Esquella de la Torratxa, 1879-1939. Sàtira, erotisme i provocació*, el Papiol, Efadós, 2013.

5 Manuel LLANAS i Ramon PINYOL, «Notes sobre l'activitat professional d'Antoni López-Llausàs fins al 1936», a *La literatura catalana contemporània: intertextos, influències i relacions*, Barcelona, Societat Catalana de Llengua i Literatura i Universitat Autònoma de Barcelona, 2013, p. 169-182.

empleats i obrers. *La Campana* fou venuda a ERC el juliol del 1932 i desaparegué després de la revolta del 6 d'octubre de 1934. Dirigia *L'Esquella* l'escriptor Lluís Capdevila,⁶ que fou també el primer director del diari *La Humanitat*, fundat per Lluís Companys el novembre del 1931 com a vespertí, un diari que es convertí en matutí des del juliol del 1933, quan *L'Opinió*, el diari de Joan Casanellas, havia esdevingut obertament crític amb els governants d'ERC i la dissidència dins d'aquest partit estava en marxa.⁷

Al costat de *La Campana* i *L'Esquella* trobem dos setmanaris humorístics més d'un gran èxit, menys antics, però també anteriors a la República, i amb un públic molt fidel: un era l'esportiu *Xut!* (1922-1936), en què assolí la fama Valentí Companys, i l'altre era *Papitu* (1908-1937). Aquest segon setmanari, dirigit inicialment per Feliu Elias (Apa), començà sent polític i fou considerat noucentista per Eugeni d'Ors. Després canvià de to sota la direcció de l'assagista Francesc Pujols entre 1911 i 1914. A continuació, dirigit per Agustí Piracés, esdevingué un periòdic eroticopsicalíptic. La dictadura el prohibí, però tornà a sortir amb la capçalera *Pakitu*. Durant els anys de la República, *Papitu* consolidà la seva popularitat, però la seva frivolitat el col·loca fora del centre d'interès del present treball, que és la caricatura política en els anys republicans.⁸

La nova estrella de la caricatura política en el període republicà fou *El Be Negre*, nascut el 23 de juny de 1931, gairebé amb el nou règim, i desaparegut després del número del 15 de juliol de 1936, víctima del nou clima fratricida de la Guerra Civil. N'aparegueren 245 números i sempre fou dirigit per un periodista innovador i valent: Josep Maria Planes.⁹ Se-

6 Lluís CAPDEVILA, *Història de la meua vida i dels meus fantasmes. La República, el periodisme i el teatre*, Valls, Cossetània, 2012.

7 Joan B. CULLA, *El catalanisme d'esquerra: del grup de 'L'Opinió' al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra, 1928-1936*, Barcelona, Curial, 1977.

8 A més de l'edició facsímil de 1977, vegeu el treball de Lluís SOLÀ i DACHS, '*Papitu*' (1908-1937) i les publicacions eroticopsicalíptiques del seu temps, Barcelona, Dux, 2008. El 1968, el mateix autor havia publicat a Bruguera un primer assaig, a la vegada que n'apareixia una selecció de ninots a cura d'Artur Perucho, amb pròleg de Sebastià Gasch i a càrrec de l'editorial Tàber. Jaume CAPDEVILA (coord.). '*Papitu*'. *Sàtira, erotisme i provocació (1908-1937)*, el Papiol, Efadós, 2014. El 1992 fou presentat un treball de recerca a la Universitat de Barcelona: «El "Papitu" dels noucentistes», d'Enric Serra.

9 EDHASA va treure el 1977 una edició facsímil en dos volums d'*El Be Negre* amb un estudi preliminar de Lluís Solà i Dachs. Proa publicà tres reculls d'articles de J. M. Planes: *Els gàngsters de Barcelona* (2002), conjunt d'articles apareguts al diari *La Publicitat* que provocaren l'enemistat dels anarquistes de la FAI; *Nits de Barcelona* (2001), i *Planes d'esport*

guia el model de *Le Canard Enchaîné*. Un dels col·laboradors, Valentí Castanys, definia el 1964 *El Be Negre* com un «setmanari d'escàndol intel·lectual. Sense caure mai en la xaronada, en la bajanada, va dir coses molt atrevides en un to desvergonyat però intel·ligent. Com s'hi divertien els intel·lectuals de la penya de l'Ateneu!». ¹⁰ Els dibuixants del setmanari satíric eren Castanys, Soka, Guasp i Tísner, i els darrers foren Mestres, Moreno i Muntanyola. Castanys deixà la publicació quan, l'octubre del 1933, la impremta on es confeccionava el setmanari fou assaltada pels escamots de les Joventuts d'Esquerra Republicana - Estat Català, que també assetjaren de nit l'Ateneu Barcelonès, on es reunien els redactors del setmanari per a preparar cada número, si bé aquí no gosaren arribar a consumir l'agressió. Valentí Castanys passà aleshores a fer els acudits per al diari *La Veu de Catalunya* fins al 1936, abans de desencadenar-se la Guerra Civil. Fins i tot publicà una selecció dels seus acudits en llibre amb el títol *Fira de ninots*. El pas de Castanys d'*El Be Negre* al diari de la Lliga Catalana de Cambó, un partit fustigat per aquell setmanari, indica que encara no eren infranquejables algunes barreres polítiques. Els acudits de Castanys a *La Veu* permeten eixamplar vers la dreta el panorama de la caricatura política que aquí es vol oferir. ¹¹

Molts dels col·laboradors d'*El Be Negre* ho eren també del prestigiós setmanari *Mirador*, fundat per Amadeu Hurtado el 1930, i també del diari *La Publicitat*, catalanitzat el 1922. Aquests dos periòdics es movien en l'esfera ideològica del partit Acció Catalana, i, per tant, en l'àmbit del centresquerra. Després de repetides desfetes electorals, Acció Catalana esdevingué un aliat satèl·lit del partit dominant, ERC, dins del Govern de la Generalitat que presidí Lluís Companys, a partir de començament del 1934. Fou així com Acció Catalana es veié embolicada —contra el seu tarannà moderat— en l'aventura del 6 d'octubre de 1934 i s'integrà més tard al Front Català d'Esquerres en les crucials eleccions generals de fe-

(2007). Vegeu Jordi FINESTRES, *Josep Maria Planes, memòria d'un periodista assassinat*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1998; Avel·lí ARTÍS-GENER, *Tísner revela les interioritats d'"El Be Negre"*, Argentona, L'Aixernador, 1990.

10 Valentí CASTANYS, *La memòria es diverteix. Mig segle de records*, Barcelona, Destino, 1964.

11 Sobre el diari de la Lliga Regionalista - Lliga Catalana des del 1933, vegeu el llibre cabdal de Josep Maria FIGUERES, *La Veu de Catalunya (1899-1937)*, Barcelona, Base i Ajuntament de Barcelona, 2013.

brer del 1936. Malgrat la sintonia d'*El Be Negre* amb Acció Catalana, aquesta no quedà al marge de les fiblades del setmanari, tot i ser en general menys punxants que les adreçades als principals caps de turc del setmanari:¹² la Lliga i Cambó, el Partit Radical amb Lerroux, Emiliano Iglesias i Joan Pich i Pon —amb les famoses *piquiponades*—, però també la FAI, Josep Dencàs juntament amb els escamots d'Estat Català, l'alcalde Jaume Aiguader amb la majoria d'ERC a l'Ajuntament de Barcelona i Lluís Companys mateix fins i tot quan, ja president de la Generalitat, nomenà conseller de finances Martí Esteve, en representació d'Acció Catalana, el gener del 1934. La tirada d'*El Be Negre* oscil·lava entre els 15.000 i els 20.000 exemplars, una xifra ben notable si tenim en compte que *Mirador* en tirava 15.000 i el diari *La Publicitat*, 30.000. Evidentment, cap setmanari en llengua catalana es podia comparar amb els 65.000 exemplars que treia *En Patufet*, que s'ha calculat que tenia 320.000 lectors. Però *En Patufet* no publicava caricatura política.

Potser davant de les grans dificultats de la Generalitat republicana i en una època tan convulsa com aquella, *El Be Negre* no hauria d'haver estat tan implacable, però el setmanari no volia que els vicis de la vella política es reproduïssin i malmetessin l'autogovern democràtic de Catalunya, començant pel consistori municipal barceloní. El debat al voltant dels nous autobusos d'Amadeu Torner a les barriades extremes obreres i les acusacions de compra de càrrecs desprestigiaren l'Ajuntament regit per Jaume Aiguader, en què la majoria d'ERC esdevingué minoritària a causa d'expulsions, escissions i fins i tot d'absències d'alguns regidors que eren alhora diputats a Madrid. Així fou com les trifulgues municipals barcelonines esdevingueren matèria predilecta d'*El Be Negre*. Fins i tot *L'Esquella* es considerà obligada a sumar-se a la crítica de l'Ajuntament de Barcelona per no decebre els seus lectors, malgrat que aquest setmanari era favorable a ERC.

El Be Negre s'adreçava a una minoria ampla. Un cert aristocratisme intel·lectual palpitava a les planes del setmanari satíric. Rebien les seves sagetes periòdics com *La Veu de Catalunya*, l'anarcosindicalista *Solidariat Obrera* i el carlista *El Correo Catalán*. *El Be Negre* no tenia miraments,

però encertava el blanc amb una certa elegància la major part de les vegades. Ni el venerat Francesc Macià, l'Avi, se salvà en vida de ser caricaturitzat al setmanari. *El Be Negre*, sense extremar l'anticlericalisme com ho feia *L'Esquella*, no es privà de ridiculitzar els jesuïtes, els bisbes i el Vaticà. El partit catòlic espanyol dretà, la CEDA, rebé les corresponents al·lusions sardòniques. Només en moments tan transcendents com les eleccions del 16 de febrer de 1936 la propaganda —en favor del Front d'Esqueres— aparegué obertament en la caricatura política d'*El Be Negre* en contradicció amb el tarannà independent i irònic que volia mantenir i que el diferenciava de la sàtira més tosca que gastava *L'Esquella*, en què la propaganda pro Macià, pro ERC i contra la Lliga i els monàrquics apareixia obertament i de vegades d'una manera cruel en els ninots de Picarol i dels altres dibuixants de *L'Esquella*. Fins i tot aquest setmanari arribà a publicar les llistes de candidats d'ERC el novembre del 1933 i les recomanà als seus lectors. La consigna o l'al·liconament hi predominaven en detriment d'un humor més elaborat com el de moltes de les caricatures d'*El Be Negre*, un setmanari que gastava un humor que convidava més a la reflexió que a la simple expansió o incitació. Però *L'Esquella* disposava dels espectaculars dibuixos d'escenes multitudinàries de Ricard Opisso, algunes de les quals dramàtiques i no totes costumistes i humorístiques. *L'Esquella* de vegades considerà necessari competir amb *Papitu* amb un moderat erotisme. També col·laborà amb *L'Esquella* Apa, especialment amb dibuixos contra el feixisme italià i el nazisme alemany, a primera plana el 1933. Un altre puntal de *L'Esquella* fou Avel·lí Artís-Gener (Tísner), que també treballava per als diaris *La Rambla* i *La Publicitat*.

El nivell de l'humor que contenia la caricatura política de *La Campana de Gràcia* era inferior. Al seu reiterat anticlericalisme primari unia una misogínia que atribuïa al vot femení un avantatge per a la dreta, un prejudici que s'encarregaren de desmentir els resultats de les eleccions municipals catalanes de gener del 1934 i de les generals de febrer del 1936, favorables a les esqueres.

A mesura que la bipolarització anava augmentant es reduïa el marge de l'humor, la consigna substituïa la sàtira i l'acudit perdia grapa. Aquesta era una tendència general, però afectà especialment *La Campana*, que no pogué sobreviure als fets del 6 d'octubre de 1934. Ja no reaparegué amb una altra capçalera com havia fet altres vegades en el segle XIX.

Després de la revolta del Sis d'Octubre, l'estat d'excepció i la censura

12 Dos exemples: «Un dia que Nicolau dormia / damunt un gruixut llibre medieval / veié com el partit se li fonia / després d'un gran desastre electoral»; «Votar la Lliga és votar Déu. Votar l'Esquerra és votar el dimoni. Votar Acció Catalana és votar els llimbs.»

prèvia durant setze mesos exclouïen la caricatura política. *El Be Negre* primer deixava en blanc els espais suprimits per la censura, però aquesta l'obligà a omplir-los i aleshores ho féu amb fragments d'un llibre escolar d'història d'Espanya en castellà. Un dels blancs preferits del setmanari, l'empresari de la indústria elèctrica Pich i Pon, propietari dels diaris *El Día Gráfico* i *La Noche*, fou designat alcalde de Barcelona i governador general de Catalunya el 1935 per decisió del govern de Lerroux i la CEDA, amb l'autonomia catalana suspesa, de manera que *El Be Negre* es veié privat d'un dels seus caps de turc predilectes. Tot i això, en haver-se saltat la censura prèvia, el setmanari acabà patint una suspensió de més de quatre mesos, de l'1 de setembre de 1935 al 29 de gener de 1936, juntament amb una multa de cinc mil pessetes de l'època i l'ordre de detenció i condemna del director, de manera que Josep Maria Planes hagué de fugir a París. Entre els principals dibuixants d'*El Be Negre* es trobà durant tot el període de la seva existència Francesc Fontanals, que signava Soka i que s'encarregava també de la compaginació del setmanari i de la relació amb la impremta NAGSA, vinculada a López Llausàs i disposada a donar facilitats a *El Be Negre*.

La mostra reduïda dels ninots de la caricatura política del quinquenni republicà que s'ofereix aquí pot donar idea de fins a quin punt equivalen a una crònica il·lustrada del període des d'una subjectivitat que, igual que la dels dietaris personals i la de les autobiografies, dóna pistes a l'historiador per a seguir rutes que s'han de recórrer en companyia de la contextualització, la comparació, el contrast i la relativització. Els articles, els titulars i els versos —especialitat d'*El Be Negre*, primer a càrrec de Josep Maria de Sagarra i després de Joan Cortès— són útils en el terreny de l'opinió per a complementar la informació que donaven els diaris d'empresa, considerats més rigorosos, o els que eren dels partits, però aquí ens ocupem només de la caricatura política i els seus ninots són el nostre objectiu.

Durant tot el període republicà, Apa (Feliu Elias) va tenir un ninot seu a la primera plana de *Mirador*, el setmanari més prestigiós de l'època a Catalunya.¹³ No sempre eren comentaris polítics irònics, sinó que també s'inclouïen plasmacions visuals de l'opinió política republicana de cen-

treessquera. L'afinitat entre *La Publicitat* i *Mirador* era tan gran que el segon es convertí en diari quan la primera resultà suspesa després del 6 d'octubre de 1934, però no deixà de publicar-se el setmanari cada dissabte amb el ninot d'Apa a la primera plana. *Mirador*, com s'acaba d'indicar, era considerat afí a Acció Catalana, el partit més moderat de l'àmbit republicà català. Fundat per Amadeu Hurtado i dirigit per Manuel Brunet primer i per Just Cabot després, és la mostra més representativa del nivell de la millor premsa catalana republicana.

A partir de febrer del 1936, la victòria electoral de les esquerres comportà la recuperació de la llibertat de premsa i el restabliment de l'autonomia de Catalunya. Però amb la Guerra Civil la caricatura política quedà reduïda a *L'Esquella de la Torratxa*, que passà a mans del Sindicat de Dibuixants Professionals de la UGT.¹⁴ Aquest sindicat també es féu amb el control de *Papitu*, que s'hagué de polititzar de cara a la guerra i hagué de prescindir dels dibuixos de dones insinuants i amb poca roba. Pere Calders i Tísner portaren *L'Esquella* fins a ser mobilitzats, però el setmanari durà fins al gener del 1939, mentre que *Papitu* desaparegué dos anys abans i tragué el seu darrer número el 7 de gener de 1937. Havia canviat massa per a satisfer els seus lectors habituals. També incloïa alguna caricatura política la revista *Meridià*, que sortí el 1938 amb el subtítol «Tribuna dels Intel·lectuals Antifeixistes» i ocupà el lloc de *Mirador*, desaparegut mig any abans, el juny del 1937. Es pot dir que la línia del Partit Socialista Unificat de Catalunya era la dominant en el que quedà de caricatura i de sàtira polítiques en el nou setmanari.

El Be Negre desaparegué amb la Guerra Civil i el seu director, Josep Maria Planes, s'hagué d'amagar, però el descobriren i va ser assassinat a l'Arrabassada l'agost del 1936. Pagà amb la seva vida les seves indagacions en cerca dels assassins dels germans Josep i Miquel Badia, morts el 28 d'abril, quatre mesos abans, per tres pistolers, un dels quals era el perillós Justo Bueno, integrant del Sindicat del Transport de la CNT. Planes va ser una víctima mortal del periodisme d'investigació.

Mirador fou requisat pel PSUC durant la Guerra Civil i baixà a 5.000 exemplars abans de ser substituït per *Meridià* el gener del 1938. Feliu Elias (Apa) hagué d'exiliar-se l'estiu del 1936 en sentir-se amenaçat per la

13 Carles SINGLA, *Mirador (1929-1937): un model de periòdic al servei d'una idea de país*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006.

14 Josep Maria FIGUERES, «Apropiacions de la premsa de Catalunya durant la Guerra Civil», *Anàlisi*, núm. 20 (1997).

FAI, que recordava alguns dels seus dibuixos, i no tornà fins després dels Fets de Maig de 1937, quan els anarquistes perderen poder. *La Veu de Catalunya* va ser confiscada —la Lliga Catalana quedà fora de la llei i els seus caps i militants s’hagueren d’exiliar o foren morts—, de manera que Castanys sortí de Catalunya, passà a la zona enemiga de la República i començà a col·laborar a *Destino*, la revista creada pels falangistes catalans a Burgos el 1937, una publicació de la qual després, ja a Barcelona, Cas-

tanys seria una peça important amb els seus ninots. *L’Esquella* sortí fins al gener del 1939, confiscada, com s’ha dit, per la UGT i dirigida per Pere Calders i Avellí Artís-Gener (Tísner).¹⁵ Aconseguiren aixecar *L’Esquella* de la decadència en què es trobava i multiplicar la tirada amb un estil renovat que s’orientava en la línia ideològica del PSUC enfront de la de la CNT-FAI. Aquí ens limitem al període anterior a la Guerra Civil, que, per la seva major llibertat, és més interessant.

¹⁵ *Dibuixos de guerra a 'L'Esquella de la Torratxa': Kalders i Tísner*, recull i pròleg de Lluís Solà i Dachs, Barcelona, La Campana, 1991.

1. El dibuix d'Apa (Feliu Elias) celebra sense paraules, a primera plana del setmanari *Mirador* del número corresponent al 16 d'abril de 1931, la proclamació de la República dos dies abans per Francesc Macià tot declarant «la República Catalana com a Estat integrant de la Federació Ibèrica». Les eleccions municipals del 12 d'abril foren les primeres celebrades a Espanya en vuit anys i prengueren un caràcter plebiscitari sobre la qüestió del règim polític. *Mirador* s'identificava amb aquest canvi de règim malgrat que Acció Catalana, el partit afí al setmanari, no havia tret cap regidor a Barcelona. Macià havia proposat a Acció Catalana incloure sis noms d'ERC a la llista d'Acció Catalana, amb més de trenta candidats, però Bofill i Mates i Rovira i Virgili ho rebutjaren. ERC presentà aleshores candidatura completa amb Unió Socialista de Catalunya i van treure 22 regidors a Barcelona, seguits de la Lliga Regionalista (que formava part del darrer govern monàrquic de coalició) amb 12 i la candidatura del Partit Radical de Lerroux amb el PSOE en tragué 10. Acció Catalana aniria perdent eleccions fins a aliar-se amb ERC el 1934. ERC fou el partit majoritari durant el quinquenni republicà. Les coalicions d'esquerres també guanyaren a les principals ciutats catalanes, igual que les republicanosocialistes a Madrid i a la major part de les capitals de província espanyoles i es produí sense sang el canvi de règim. El 19 d'abril, la República Catalana es convertí en Generalitat, amb la confiança que les futures Corts constituents aprovarien l'Estatut que prèviament els catalans referendessin en plebiscit, tal com s'havia acordat, l'agost del 1930, amb els republicans espanyols a Sant Sebastià.



Mirador, 16 d'abril de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.



14 d'abril de 1931

Les Rambles de Barcelona avui fa un any

2. Aquest dibuix de Ricard Opisso, publicat a *L'Esquella de la Torratxa* el 14 d'abril de 1932, recorda fidelment l'aspecte de la Rambla de Barcelona el dia de la proclamació de la República, un any abans. És un dels molts exemples de les gernacions que plasmen els dibuixos d'Opisso. Alexandre Cirici, en el llibre *El temps barrrat*, aporta el testimoni viscut següent de l'ambient al centre de Barcelona el 14 d'abril: «De cop i volta, a mitja tarda, els aspectes violents i amenaçadors van desaparèixer. Tot plegat es transformà en una gran festa. Tota la ciutat, homes, dones, vells i criatures, es llençà al carrer. Els primers a donar l'aire de festa van ésser els taxistes, que portaven colles de gent amb banderes catalanes i republicanes vociferant: "Visca Macià! Visca la República! Visca Catalunya lliure!". Poc després començaven a circular molts camions destapats (llavors n'hi havia molts) que arribaven de les fàbriques plens d'obrers, acalorats, vermells, suats, obrint grans boques amb el ronc crit de: "¡Viva la República!" [...]. En un cert moment no hi havia cap vehicle, ni particular, ni taxi, ni camió, que no fos element d'agitació. Tots els conductors avançaven cridant, i la gent responia cridant, aixecant els barrets enlaire o aplaudint-los si portaven una bandera. Els tramvies van deixar de cobrar. Anaven abarroats, per dins i per fora, i pels imperials, de gent que cridava i feia voleiar banderes. Els carrers eren rius humans de gent que se saludava amb visques, tothom rialler [...]. A darrera hora, al mig de la plaça de Catalunya hi havia un concert. Devia ésser una decisió del nou Govern per a domesticar les feres amb música. Suposo que devia ésser la Banda Municipal. La gent li demanava contínuament la Marsellesa [...]. Tot de cop, la massa congregada, excitada per l'orquestra, es posà a cantar La Marsellesa. Ningú no en sabia la lletra. Tothom la cantava dient: Lalalarà la lalalarà.»



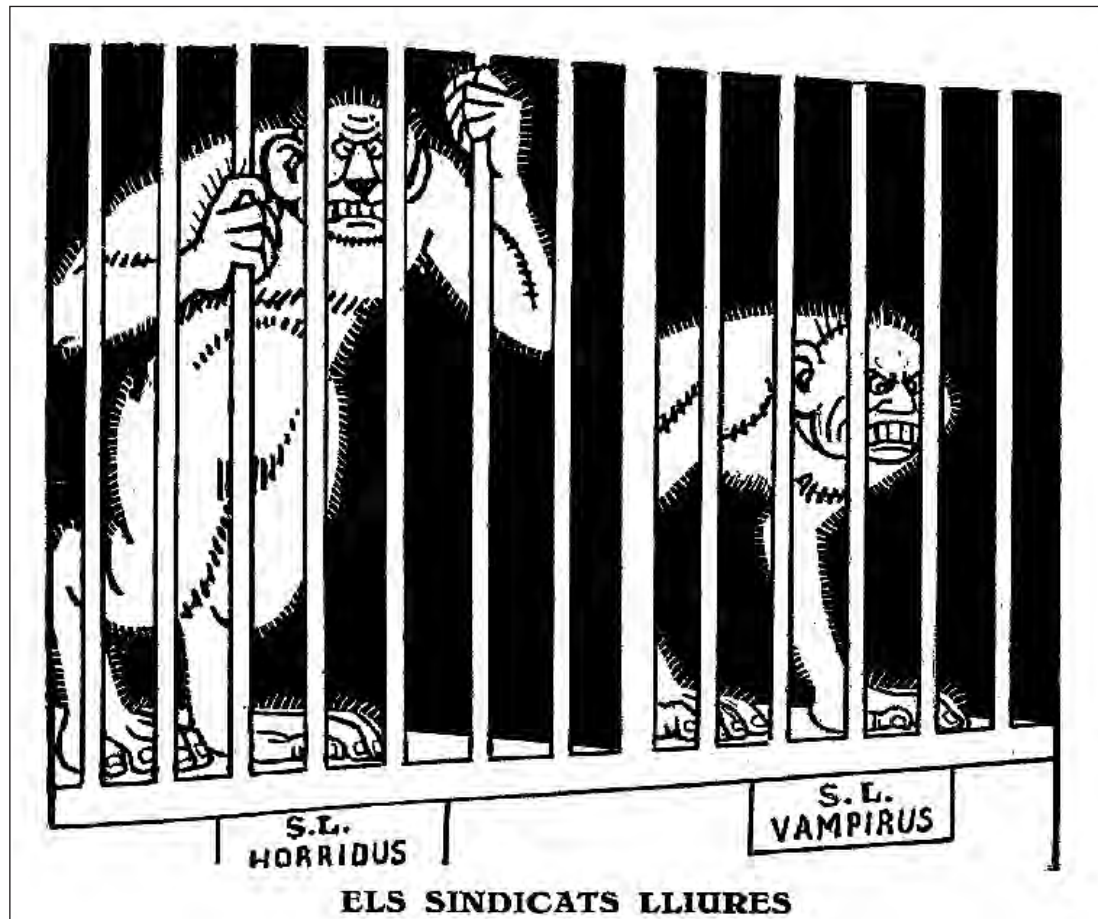
Mirador, 7 de maig de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

3. Aquesta caricatura d'Apa, publicada a *Mirador* el 7 de maig de 1931, representa Alfons XIII entregant des de París una bomba a «l'anarquista de Terrassa» per tal que llanci l'explosiu a Barcelona. L'anarquista de Terrassa era un tòpic emprat per Cambó en la propaganda anterior a les eleccions del 12 d'abril com a amenaça de desordre si venia la República. Una tesi republicana, molt difosa, era que els monàrquics ajudaven de sota mà l'extrema esquerra violenta. Era una suposició improbable, més enllà del fet objectiu de significar que els revolucionaris amenaçaven la consolidació de la República tant com la dreta monàrquica i reaccionària. Aquesta hipotètica conxorxa no sols volia desacreditar els revolucionaris que volien anar molt més enllà que el règim republicà, sinó que fou la justificació de la Llei de defensa de la República, votada per les Corts el 21 d'octubre de 1931 i que amenaçava amb severes mesures governatives d'excepció, al marge dels tribunals, la premsa i les organitzacions anarquistes i monàrquiques que conspiressin contra el nou règim, encara fràgil, i que animessin a enderrocar-lo.

4. El sufragi femení, molt discutit, no s'aplicà fins a les eleccions generals del novembre del 1933, però de cara a les eleccions a Corts Constituents del juny del 1931 les dones i els capellans pogueren ser candidats. Així satiritza el fet *L'Esquella de la Torratxa* del 15 de maig de 1931, tot barrejant la misogínia política i l'anticlericalisme de bona part dels electors i dels polítics republicans. L'aspecte clerical de la sala de sessions del futur Parlament espanyol està destinat a alertar del perill que les dretes dominessin unes Corts en les quals, en realitat, molt poques dones i molt pocs sacerdots arribaren com a diputats. Les primeres Corts republicanes foren dominades per les esquerres —republicanes i socialistes—, però sense cap partit que tingués la majoria absoluta, fet que obligà a successives coalicions.



L'Esquella de la Torratxa, 15 de maig de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.



Mirador, 28 de maig de 1931, Biblioteca de Catalunya.
Barcelona.

5. El Sindicat Lliure es va crear en oposició al Sindicat Únic de la CNT durant la tardor del 1919 a Barcelona. En la lluita armada entre tots dos, els del Sindicat Lliure tingueren més baixes al llarg del 1920 fins que fou nomenat governador civil de Barcelona, el 8 de novembre d'aquell any, el general Martínez Anido, que posà fora de la llei la CNT. A partir d'aleshores, els anarcosindicalistes s'endugueren la pitjor part, fins que la seva sindical sortí de la clandestinitat després de la destitució de Severiano Martínez Anido. Quan la dictadura de Primo de Rivera declarà dissolta la CNT, l'eclipsi de la sindical majoritària a Catalunya permeté al Sindicat Lliure fer-se amb la representació obrera i fins i tot apoderar-se del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI), clausurat durant la tardor del 1923 pel seu nacionalisme català radical. Amb la República, el Sindicat Lliure fou clausurat per ordre governativa després que la policia trobés armes al seu local en fer-hi un escorcoll. Alguns dels militants del Lliure foren detinguts i vint d'ells foren assassinats per pistolers de la CNT durant el mes següent. La caricatura indica que els catalanistes republicans, igual que els anarcosindicalistes, consideraven el Sindicat Lliure un enemic a eliminar.



L'Esquella de la Torratxa, 29 de maig de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

6. La crema de convents fou la primera ensopegada de la República a començament de maig del 1931. Començà a Madrid el 10 de maig arran de la inauguració del Centre Monàrquic al carrer d'Alcalá i continuà en diverses ciutats andaluses, a València, Alacant i Múrcia. Més d'un centenar d'edificis religiosos catòlics foren incendiats. Aquest dibuix de *L'Esquella de la Torratxa* del 29 de maig de 1931 comenta d'una manera edificant el fet que aquesta violència anticlerical no s'hagués produït a Catalunya i la veu com a signe de maduresa i de superioritat política dels seus habitants. Macià, amb la seva autoritat, més moral que material, i Lluís Companys, primer governador civil de la República a Barcelona, aconseguiren evitar el que s'havia desencadenat a Madrid amb total perplexitat i passivitat del Govern provisional. Una part de la clerecia catalana no havia compartit la determinació de Primo de Rivera de suprimir la llengua catalana en la catequesi i la predicació. D'altra banda, el monarquisme era més feble a Catalunya i la dreta catalanista havia donat suport a la monarquia sense una adhesió cordial, de manera que no tingué dificultat a assumir el nou règim. El cardenal Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona, substituï com a cardenal primat Pedro Segura, arquebisbe de Toledo, expulsat d'Espanya per la seva posició monàrquica. Vidal i Barraquer adoptà una actitud negociadora i acceptà la separació d'Església i Estat, però no aconseguí evitar la legislació anticlerical. El successor de Vidal i Barraquer al capdavant de l'Església espanyola fou un arquebisbe de Toledo nou, Isidre Gomà, català també, però enemic decidit de la República.



7. Aquest ninot es refereix a l'exili del general Martínez Anido, temut governador de Barcelona entre el 1920 i el 1922 i ministre de Governació de la dictadura de Primo de Rivera. Va ser publicat a *L'Esquella de la Torratxa* el 12 de juny de 1931. Jugant amb les paraules, al·ludia al fet que el general continuava a l'exili per por de ser jutjat per responsabilitats polítiques. El feia responsable del pistolisme a la Barcelona de començament dels anys vint. El pistolisme era anterior, però sí que era cert que el 1921, sota el Govern Civil del general, la violència als carrers havia arribat al seu punt màxim. Al Congrés es denuncià que a Barcelona es practicava la llei de fugues. Martínez Anido mateix va declarar, en un homenatge que se li féu a Zamora, la seva ciutat de naixença: «Yo solucioné los conflictos sociales en Barcelona sin hacer uso de la Policía ni de la Guardia Civil. Lo que hice fue que se levantara el espíritu ciudadano, haciendo que desapareciera la cobardía y recomendando a los obreros libres que, por cada uno que cayera, deberían matar a diez sindicalistas.» Martínez Anido seria nomenat, el gener de 1938, ministre de Governació del primer govern designat a Burgos pel general Francisco Franco.

L'Esquella de la Torratxa, 12 de juny de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.



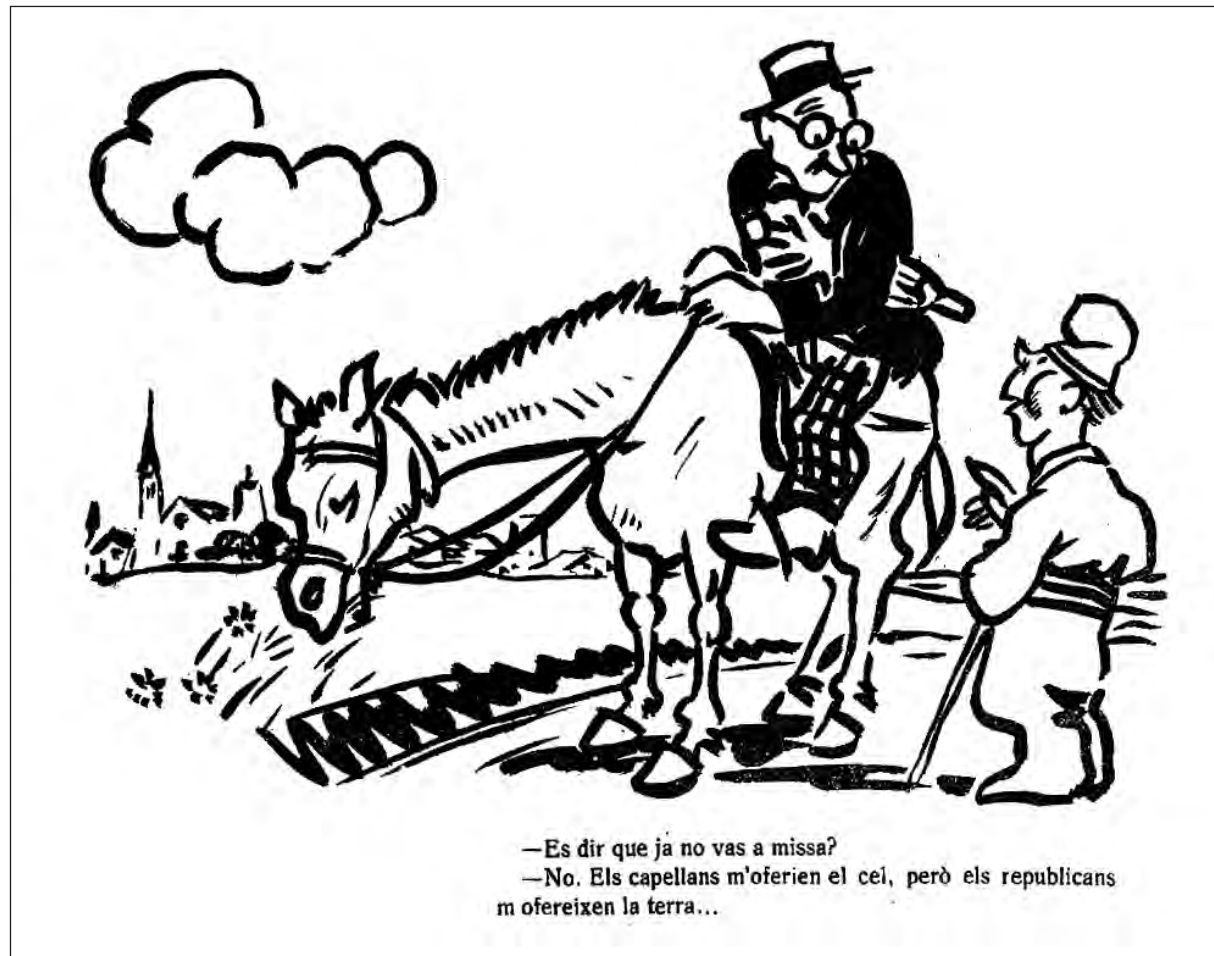
Mirador, 25 de juny de 1931, Biblioteca de Catalunya.
Barcelona.

8. Aquesta caricatura de *Mirador*, publicada el 25 de juny de 1931, al·ludeix al gir de Lerroux vers la moderació. Apareix vestit de ministre amb la indumentària dels de la passada època monàrquica. Ocupava la cartera d'Afers Estrangers en el govern provisional de la República. A l'acudit s'acomiaada d'un lerrouxista dels incendiàris d'esglésies i convents de la Setmana Tràgica de Barcelona de juliol del 1909. El gall dindi amb gorra frígia recorda una promesa demagògica de Lerroux, formulada molts anys abans, quan havia dit als seus electors que en les properes festes de Nadal menjarien «pavo republicano». Arribada la República, Lerroux es proposà atreure figures i electors de l'antic partit liberal dinàstic. L'ascens de la dreta catòlica reduí l'abast de l'operació i el Partit Radical evolucionà cap a posicions conservadores, que l'invalidaren com a partit centrista. En les eleccions del 16 de febrer de 1936, Lerroux, l'antic «emperador del Paral·lel», figurà en la candidatura a Barcelona del Front Català d'Ordre, al costat de la Lliga —la seva antiga adversària— i de la dreta catòlica, i no aconseguí l'acta de diputat.



L'Esquella de la Torratxa, 7 d'agost de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

9. L'èxit del referèndum del 2 d'agost de 1931 en favor de l'Estatut de Núria és celebrat per *L'Esquella de la Torratxa*, el 7 d'agost, amb aquesta amable al·legoria. L'Estatut va ser aprovat pel 99 % dels votants amb només un 25 % d'abstenció. A la ciutat de Barcelona, la suma dels vots negatius i l'abstenció arribà al 38 % del cens, mentre que a la resta de la província fou únicament del 15 %. A la província de Lleida, la suma fou del 27 %, i a les de Girona i Tarragona, del 22 %. En total, es registraren 593.335 vots a favor del text plebiscitat, 3.284 en contra, 933 en blanc i 161 nuls. Macià portà el text, que era moderat, a les Corts constituents. L'Estatut català s'havia anticipat a la Constitució espanyola, però abans se li havien incorporat les modificacions que havia suggerit Alcalá Zamora. El diari *La Vanguardia* havia considerat el text molt acceptable. A Catalunya s'esperava que fos aprovat en bloc si es demostrava que no contradeïa la Constitució. A Madrid, el diari *El Socialista* posà en dubte l'honestat del referèndum català i el PSOE tenia tres ministres al govern provisional republicà. L'article primer de l'Estatut de Núria deïa que Catalunya era «un Estat autònom dintre la República espanyola». Això volia dir un pacte federal. Però la República no fou federal i Catalunya acabà sent definida com a «región autònoma», de manera que es reduí l'abast de l'autonomia requerida.



L'Esquella de la Torratxa, 25 de setembre de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

10. L'agitació de la Unió de Rabassaires, el setembre del 1931, motivà aquest acudit de *L'Esquella de la Torratxa* del 25 de setembre. La pagesia catalana aprofità immediatament els decrets del govern provisional de la República, que obrien un període de revisió dels contractes de conreu l'estiu del 1931. Gairebé trenta mil peticions de revisió foren presentades a Catalunya, xifra equivalent al 70 % del total de tot l'Estat. Sorpresos i alarmats, els propietaris acceptaren el 21 de setembre de 1931 el pacte propiciat per la Generalitat, segons el qual s'establia per a aquell any i només per a la verema una reducció important de les parts de fruit corresponents als propietaris, en espera de la sentència dels jutges especials nomenats per a tal objecte. Durant la primera meitat del 1932, el 90 % de les peticions dels pagesos foren considerades improcedents i l'agitació resultà notable al Penedès, al Bages i al Vallès i en altres comarques durant l'estiu del 1932. ERC tenia en la Unió de Rabassaires una base social agrària important. No en va Lluís Companys havia estat líder de l'URC abans de la dictadura de Primo de Rivera i ara ERC havia de respondre a les exigències de la seva base camperola.



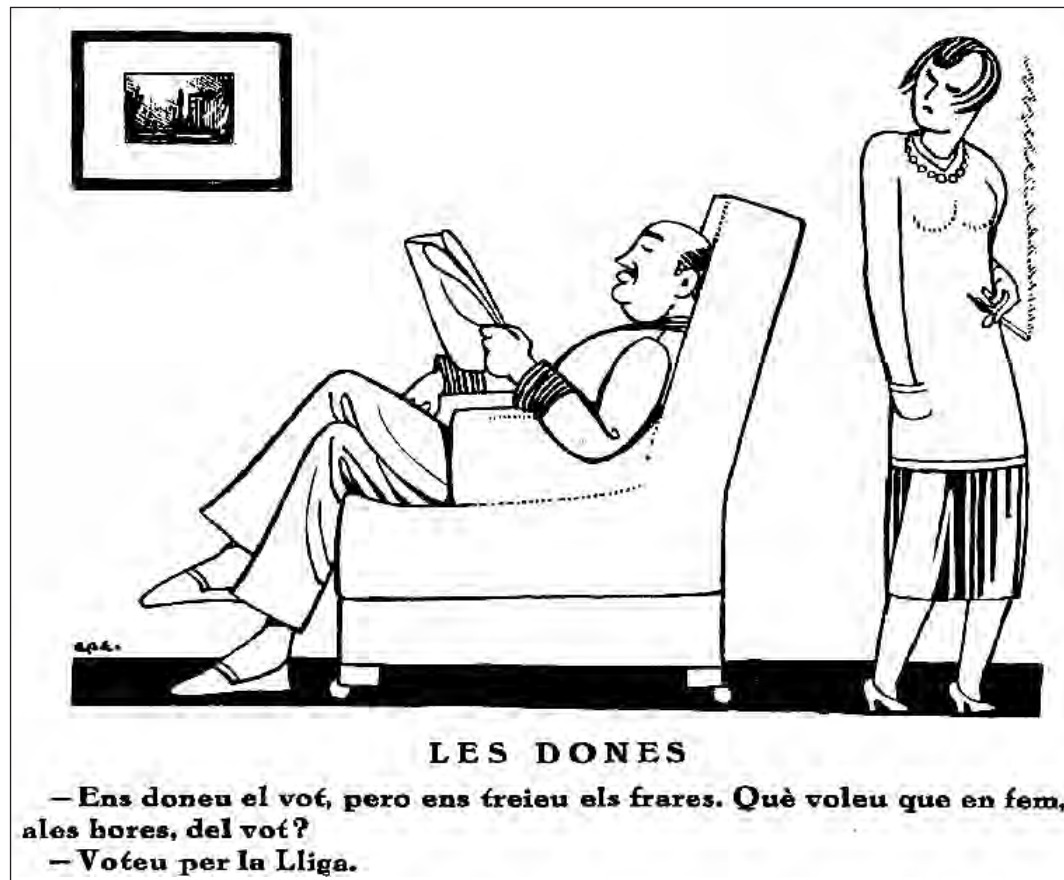
El Be Negro, 22 de setembre de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

11. El 22 de setembre de 1931, *El Be Negro* satiritza així el primer article de la Constitució espanyola de 1931: «España es una República de trabajadores de todas clases.» Fou una concessió als socialistes, que formaven part de la coalició governant. No obstant això, malgrat les innegables ressonàncies revolucionàries de l'article, la Constitució garantia la propietat privada dels mitjans de producció i no era col·lectivista. Castanys presenta una classe treballadora espanyola afectada per tots els defectes que s'atribuïen al poble espanyol. La versió que ens en dóna és d'una massa mal preparada per a la democràcia parlamentària i amb poques ganes de treballar, encara que la Constitució intentés exaltar la condició de treballadors «de totes classes», és a dir, amb la inclusió dels professionals liberals, dels empleats del sector terciari i fins i tot dels empresaris dins d'una classe treballadora que s'identifica tradicionalment amb els operaris manuals.

12. Així veia *L'Esquella de la Torratxa* la tornada de Francesc Cambó i de Joan Ventosa i Calvell de l'exili parisenc. Ventosa havia estat ministre d'Hisenda del darrer govern de la monarquia. Alfons XIII els acomiada afectuosament en aquesta caricatura del número del 20 de novembre de 1931. Per a desqualificar la Lliga, els republicans d'esquerra la presentaven com a monàrquica. Encara que la Lliga Regionalista de Catalunya havia donat suport a la monarquia en el darrer moment, no havia estat mai monàrquica doctrinal i el tracte del règim amb Catalunya justificava l'accidentalisme fundacional del partit, que considerava que no era una condició imprescindible per a aconseguir l'autonomia catalana que hi hagués república a Espanya, i més tenint en compte que molts republicans espanyols no diferien dels monàrquics pel que fa al centralisme uniformista. El monarquisme de la Lliga era tan pragmàtic que l'acomodació al nou marc republicà era perfectament previsible. El catalanisme de la Lliga no permetia altra cosa, atès el centralisme de la monarquia. La Lliga no paí que l'hegemonia passés a les esquerres en el moviment catalanista que el partit de Cambó havia dirigit durant trenta anys. Tot i que la Lliga donà suport a l'Estatut català, la divisió cada vegada més gran entre els dos grans partits catalanistes fou un fet molt negatiu per a la consolidació i el desenvolupament del sistema autòmic, que necessitava una entesa bàsica.

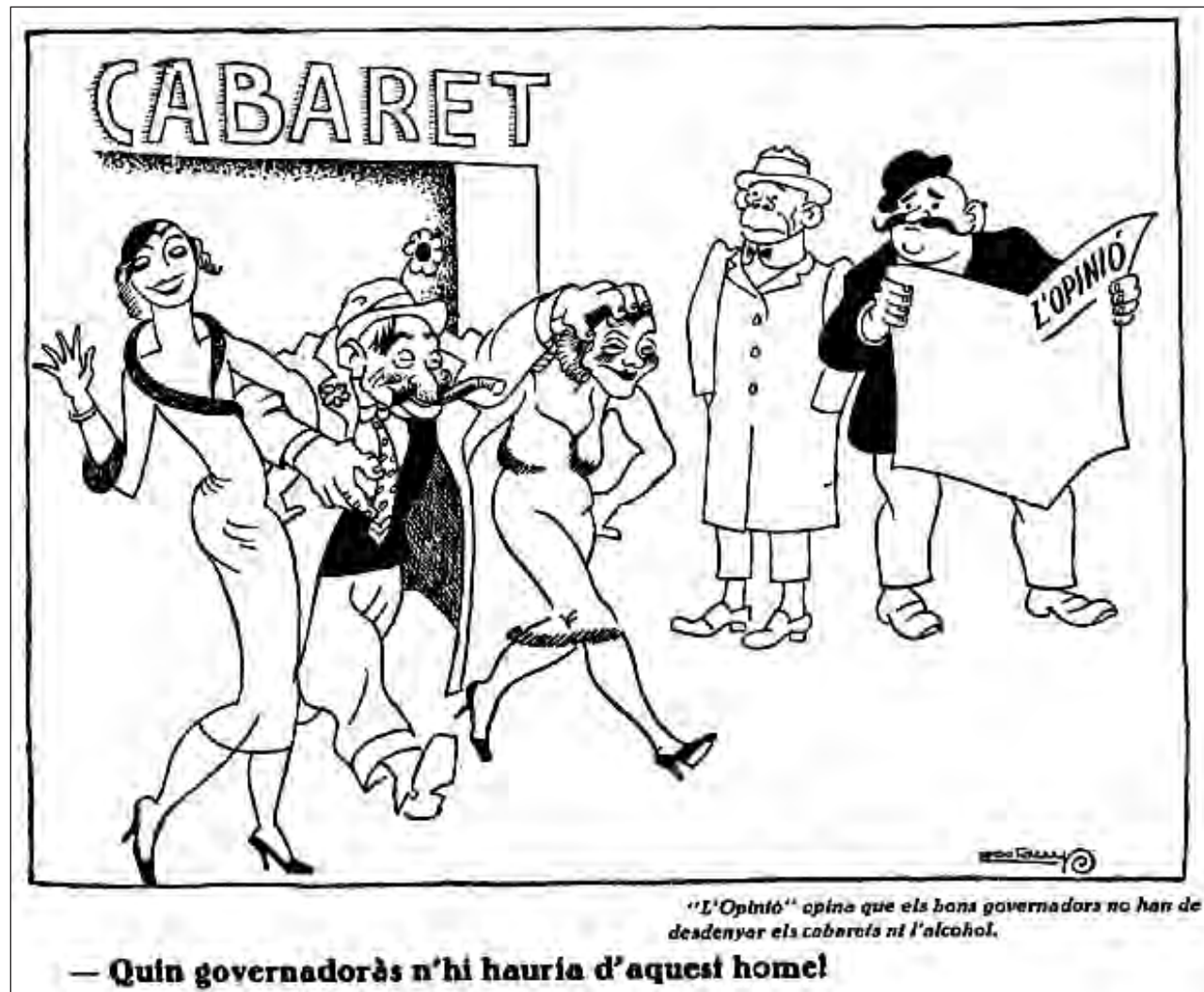
L'Esquella de la Torratxa, 20 de novembre de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.





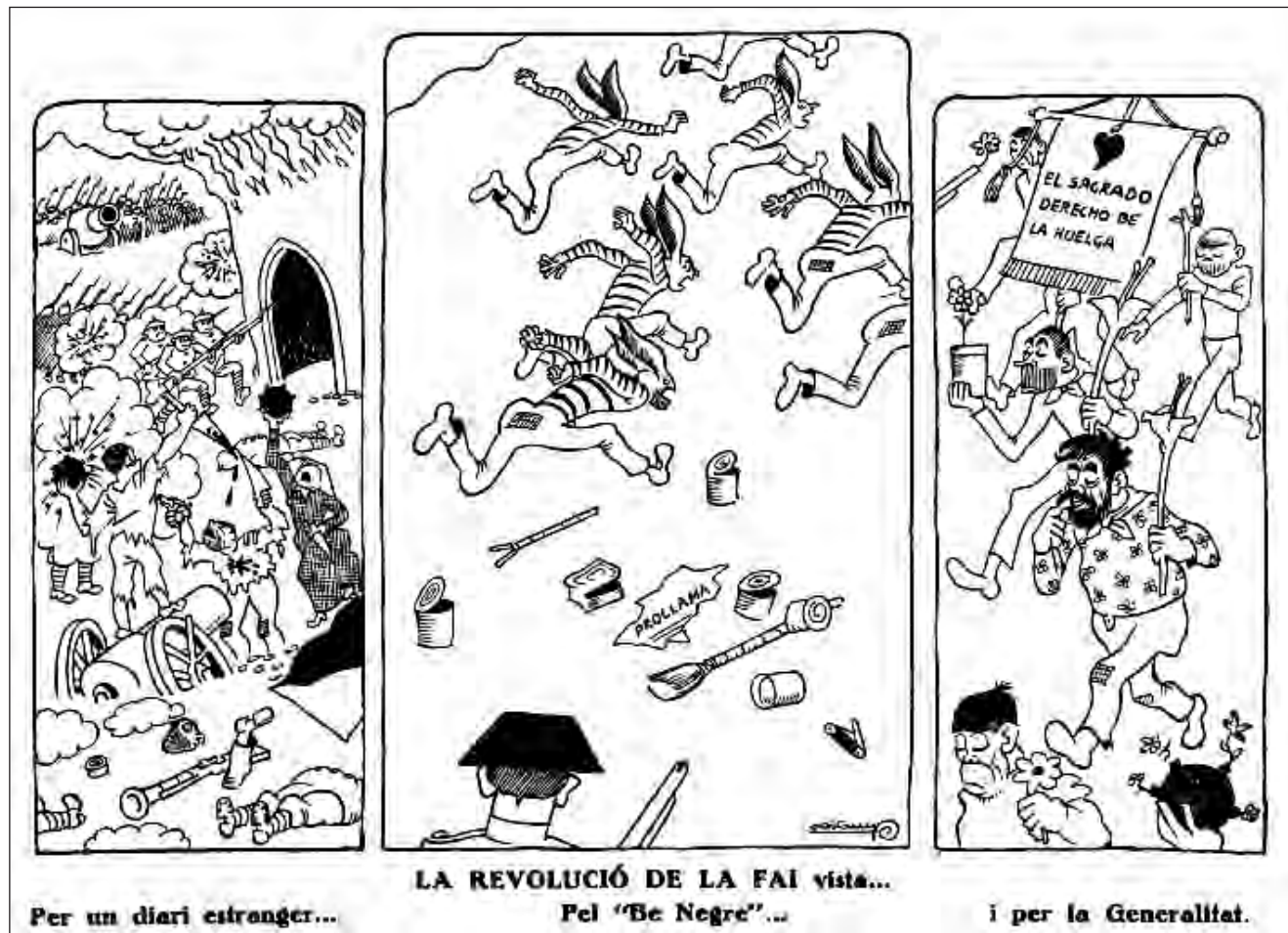
Mirador, 17 de desembre de 1931, Biblioteca de Catalunya.
Barcelona.

13. Aquest acudit d'Apa, publicat a *Mirador* el 17 de desembre de 1931, reflecteix els prejudicis dels republicans contra el dret de vot femení concedit per la República. El diàleg de la parella burgesa presenta les dones influïdes per l'Església catòlica i contràries a la legislació anticlerical de la República i, per tant, se suposava que el vot femení afavoriria les dretes i, en el cas de Catalunya, la Lliga. A les Corts constituents, el debat sobre el sufragi femení fou molt polèmic. Clara Campoamor defensà el sufragi femení, malgrat que el seu partit, el Radical de Lerroux, hi era contrari. Victòria Kent, del Partit Radical Socialista, al·legava que la concessió era prematura. Margarita Nelken, l'única diputada del PSOE, pensava igual i s'abstingué. El seu partit estava a favor del sufragi femení i les dretes també. Els diputats catalans votaren dividits pel que fa al sufragi femení. Les dones no pogueren votar al primer Parlament de Catalunya, el novembre del 1932. La victòria de les dretes a les eleccions generals espanyoles del 20 de novembre de 1933 i l'ascens de la Lliga a Catalunya semblaren confirmar els prejudicis republicans contra el sufragi femení. Però foren contradits per l'èxit de les esquerres aliades a les eleccions municipals catalanes del 14 de gener de 1934, i sobretot per la victòria del Front d'Esquerres a les cinc circumscripcions catalanes en les crucials eleccions generals del 16 de febrer de 1936.



El Be Negre, 29 de desembre de 1931, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

14. L'hostilitat de la CNT contra el governador civil Josep Oriol Anguera de Sojo, membre encara d'Acció Catalana, i el seu rellevament a petició de Macià provocaren aquest ninot d'*El Be Negre* el 29 de desembre de 1931. Castanys comentava així un text del diari *L'Opinió*, pertanyent a un dels sectors de l'ERC governant a la Generalitat, que havia dit que un bon governador podia no ser necessàriament un home de costums puritans. Dos ciutadans comenten que podia ser un bon governador un que surt d'un cabaret amb diverses copes de més i acompanyat per dues meuques. *El Be Negre* fustigava tant la premsa d'esquerres com la de dretes.



El Be Negre, 26 de gener de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

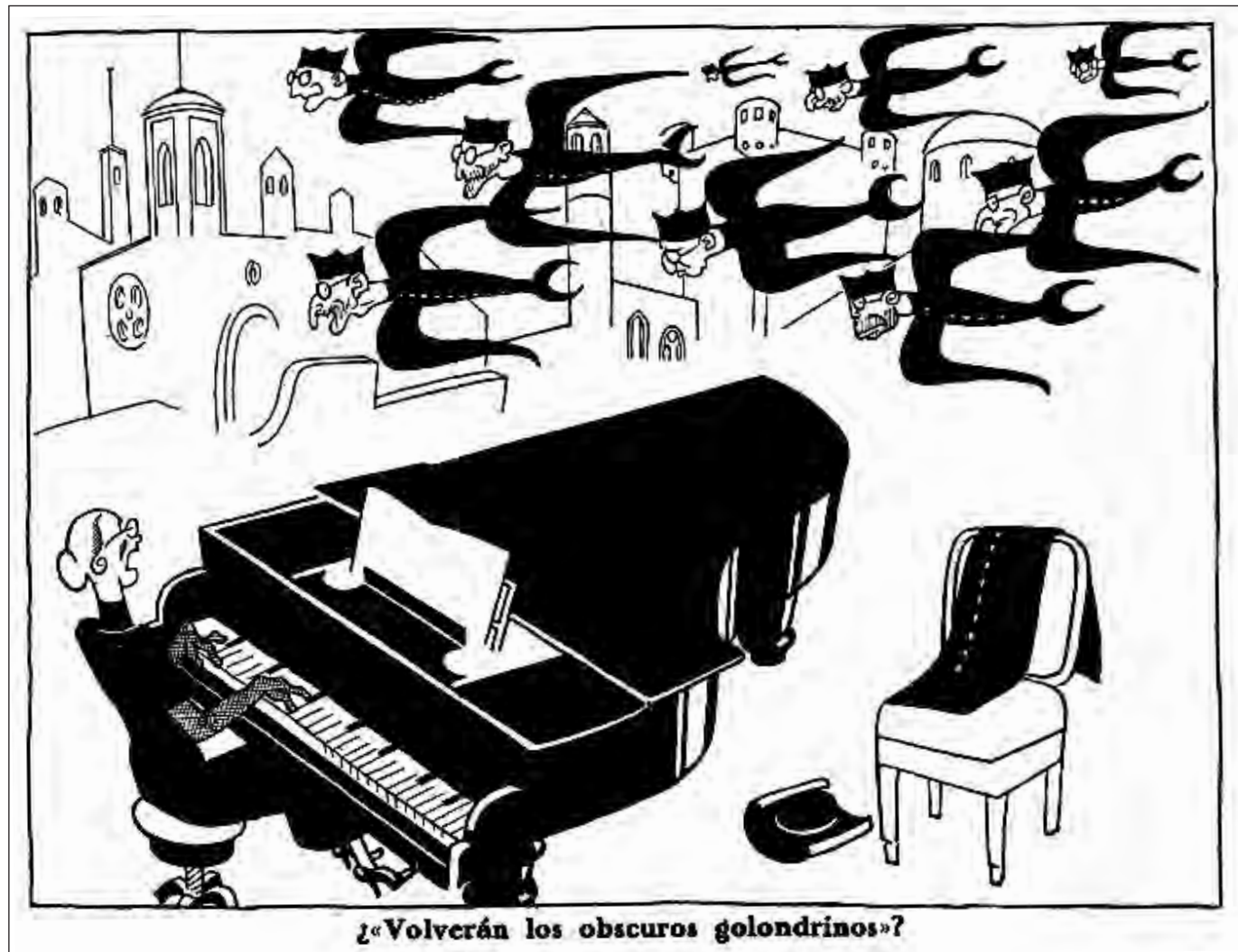
15. L'aixecament anarquista de l'Alt Llobregat fou vist així per *El Be Negre* del 26 de gener de 1932. Satiritza la versió alarmista d'una part de la premsa estrangera, mentre presenta els revolucionaris fugint com conills davant la Guàrdia Civil i critica la versió condescendent amb els vaguistes per part de la premsa d'ERC. Les expectatives de canvi social radical expliquen els fets, així com les condicions obreres. Entre el 18 i el 23 de gener de 1932, una vaga revolucionària començada pels miners del carbó a Fígols, on proclamaren el comunisme llibertari, s'estengué a les poblacions mineres de Balsareny, Sallent, Súria i Cardona. La revolta restà aïllada, sense que la CNT declarés la vaga general ni a escala regional. Els revolucionaris no oferiren resistència a les tropes. Un centenar de revoltats foren deportats a la Guineya espanyola i es clausuraren temporalment els sindicats de la CNT a Barcelona. La direcció de la sindical majoritària a Catalunya passà a mans dels maximalistes i es produí l'escissió dels adversaris del domini de la FAI, que encara impulsà els intents de revolta fracassats de gener del 1933 i de desembre del mateix any.

16. Les retallades a l'Estatut català a les Corts espanyoles motivaren aquest dibuix de Castanys a *El Be Negre* el 9 de febrer de 1932. La llarga discussió del text, que havia estat aprovat en referèndum a Catalunya, va comportar la negativa al traspàs de serveis com l'educació i reduí l'abast dels tributs i les transferències que havia de rebre la Generalitat, encara que s'acceptà el traspàs del servei d'ordre públic i de les forces de seguretat, de l'arbitratge laboral, de l'actualització i preservació del dret civil català, de l'administració de justícia amb el nomenament dels jutges per la Generalitat, i de les obres públiques d'abast regional. La catalanofòbia va reaparèixer a Madrid i a alguns llocs d'Espanya.



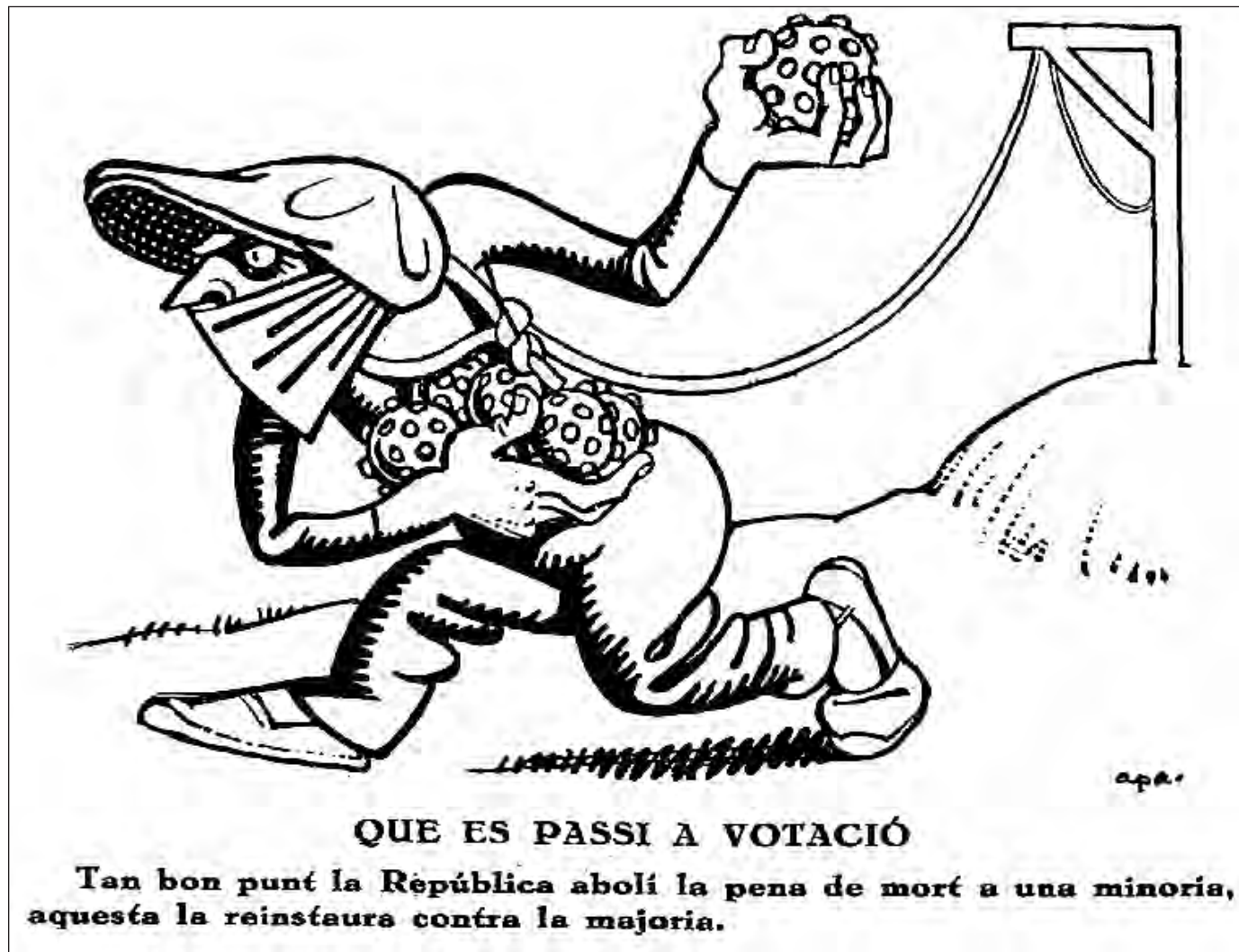
L'ESTATUT DAVANT DE LES CORTS

— En l'estat de debilitat en què em trobo, encara hauré de resistir una altra operació. Sorti que la meua família és optimista.



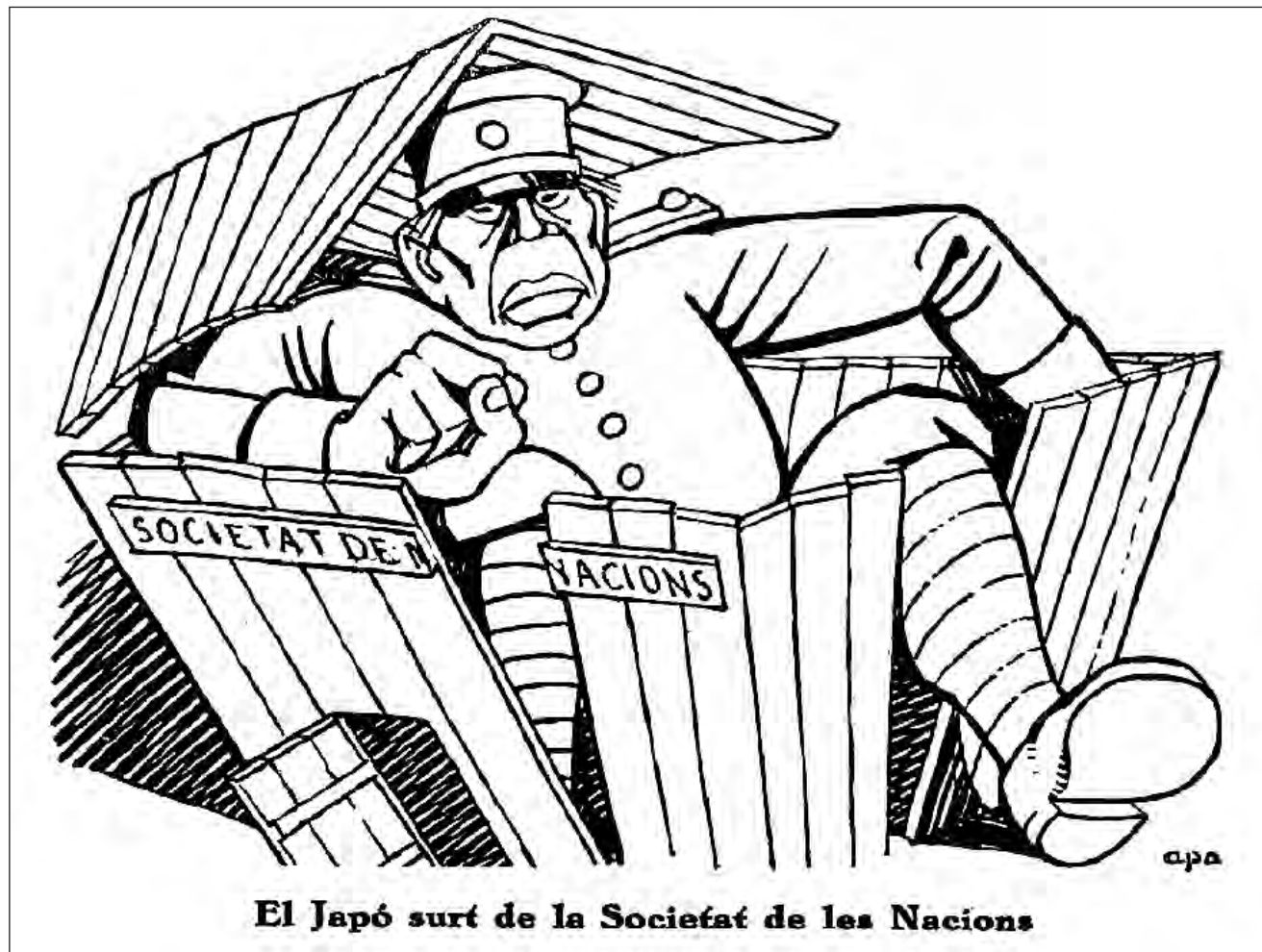
El Be Negre, 2 de febrer de 1932,
Biblioteca de Catalunya. Barce-
lona.

17. La dissolució de la Companyia de Jesús pel Decret del 23 de gener de 1932 mereix aquest acudit a la primera plana d'*El Be Negre* el 2 de febrer del mateix any. Els republicans consideraven que els jesuïtes eren l'ordre religiós més poderós. S'esperava que la mesura resultés intimidatòria per a la resta de congregacions religioses. La caricatura sembla dubtar de la continuïtat de la prohibició. Al·ludint a una coneguda poesia de Bécquer, presentava els jesuïtes com a orenetes que podien tornar. Molt diferent és la visió actual que es té de la Companyia de Jesús. Aleshores, la seva dedicació a les elits els presentava com uns enemics potencials importants del nou règim. Eren caps de turc ideals de l'anticlericalisme republicà tradicional.



Mirador, 3 de març de 1932,
Biblioteca de Catalunya. Bar-
celona.

18. *Mirador* comentava d'aquesta manera, el 3 de març de 1932, que els terroristes àcrates es beneficiessin de l'abolició de la pena de mort, promulgada per la República. La violència pistolera, que tan terrible havia estat abans del 1923, reapareixia en les lluites socials urbanes i els atemptats causaven víctimes mortals. Ja s'ha fet esment de la revolta incruenta de l'Alt Llobregat de gener del 1932 i de les dues cruentes de començament i de final del 1933. La FAI no aconseguí el suport de la classe obrera per a la revolució social que predicava, però provocà la ruptura amb els governants de la Generalitat i de la República i contribuí a una reacció que es manifestà en la victòria de les dretes a les urnes el novembre del mateix any.



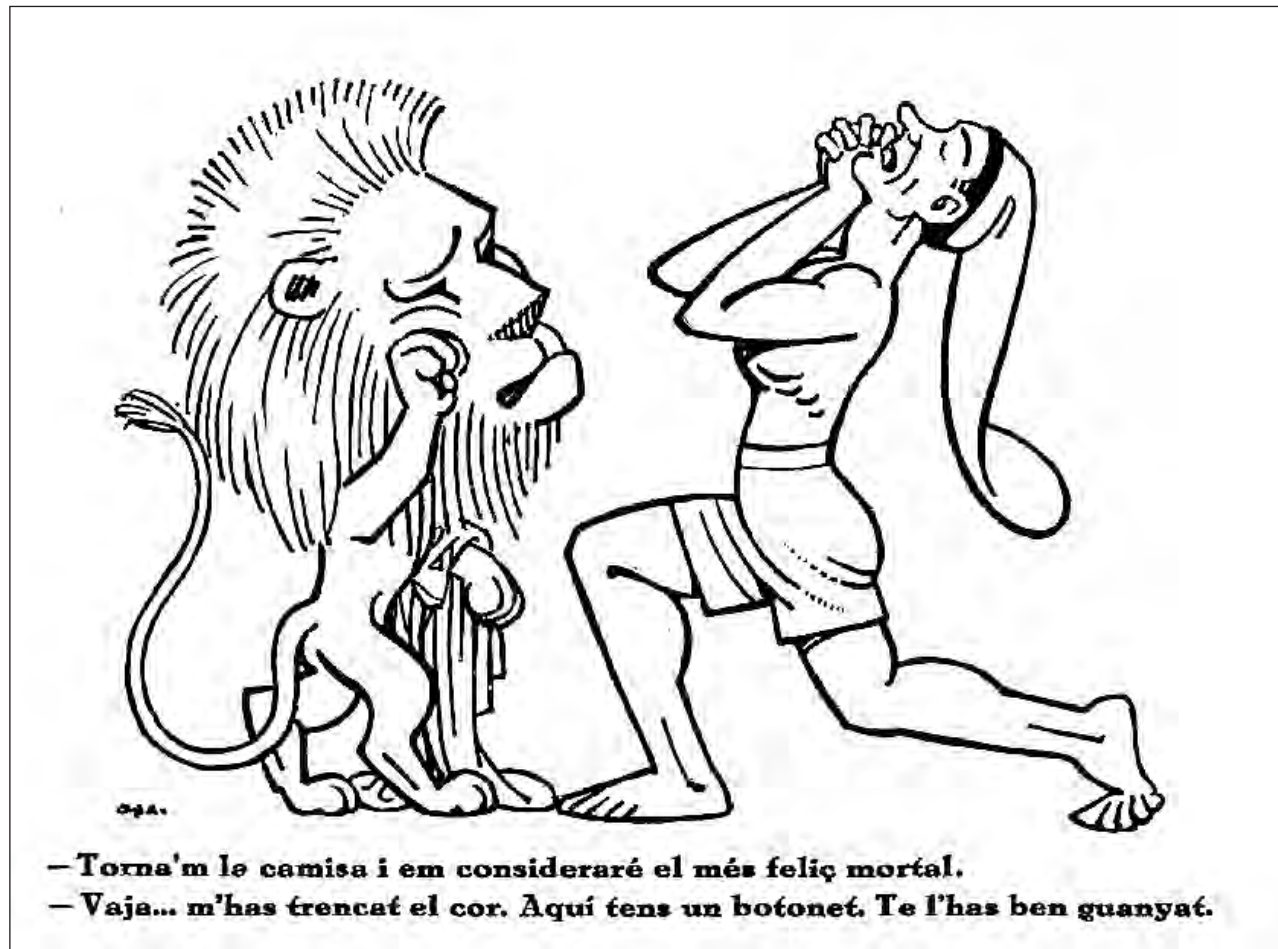
Mirador, 31 de març de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

19. Els ninots d'Apa a *Mirador* sovint feien al·lusió a la política internacional en el marc d'un panorama cada vegada més inquietant. El 31 de març de 1932 publicava aquesta caricatura sobre el perjudici que per a la Societat de Nacions tindria la sortida del Japó davant la condemna que provocà el seu conflicte amb la Xina —també membre de la Societat de Nacions— arran de l'ocupació nipona de Manxúria. Tòquio aprofitava la impotència xinesa a causa de la guerra civil entre les tropes de Chiang-Kai-shek i els comunistes, dirigits per Mao-Tse-tung i Chu Teh. El Japó legitimava el seu expansionisme davant la continuïtat del colonialisme europeu i nord-americà a Àsia i es presentava com a alliberador, encara que aquesta pretensió es veia desmentida pel tracte a què sotmetia la Xina. La guerra oberta sinojaponesa a partir del 1937 seria un dels precedents immediats de la Segona Guerra Mundial i de la intervenció dels Estats Units a partir de desembre del 1941.



Mirador, 7 d'abril de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

20. Aquesta és la visió de *Mirador*, el 7 d'abril de 1932, sobre l'oposició tancada a l'Estatut de Catalunya dins de les Corts constituents de la República, oposició en la qual sobresortien per la seva intransigència Antonio Royo Villanova, diputat per Valladolid i del Partido Agrario, i Miguel de Unamuno, rector de la Universitat de Salamanca i diputat per la mateixa circumscripció dins la candidatura republicanosocialista. Unamuno havia conegut Catalunya, com a amic de Joan Maragall, i després havia combatut la dictadura de Primo de Rivera i la monarquia. Unamuno fou, juntament amb Royo Villanova, un dels oponents més temibles a l'autonomia catalana dins les Corts que discutiren el projecte. Unamuno es retirà de la política el 1933, però Royo Villanova arribà a ministre de Marina, entre maig i setembre del 1935, en el govern presidit per Alejandro Lerroux. L'opinió catalana volia continuar confiant en les esquerres espanyoles i sobretot en Manuel Azaña.



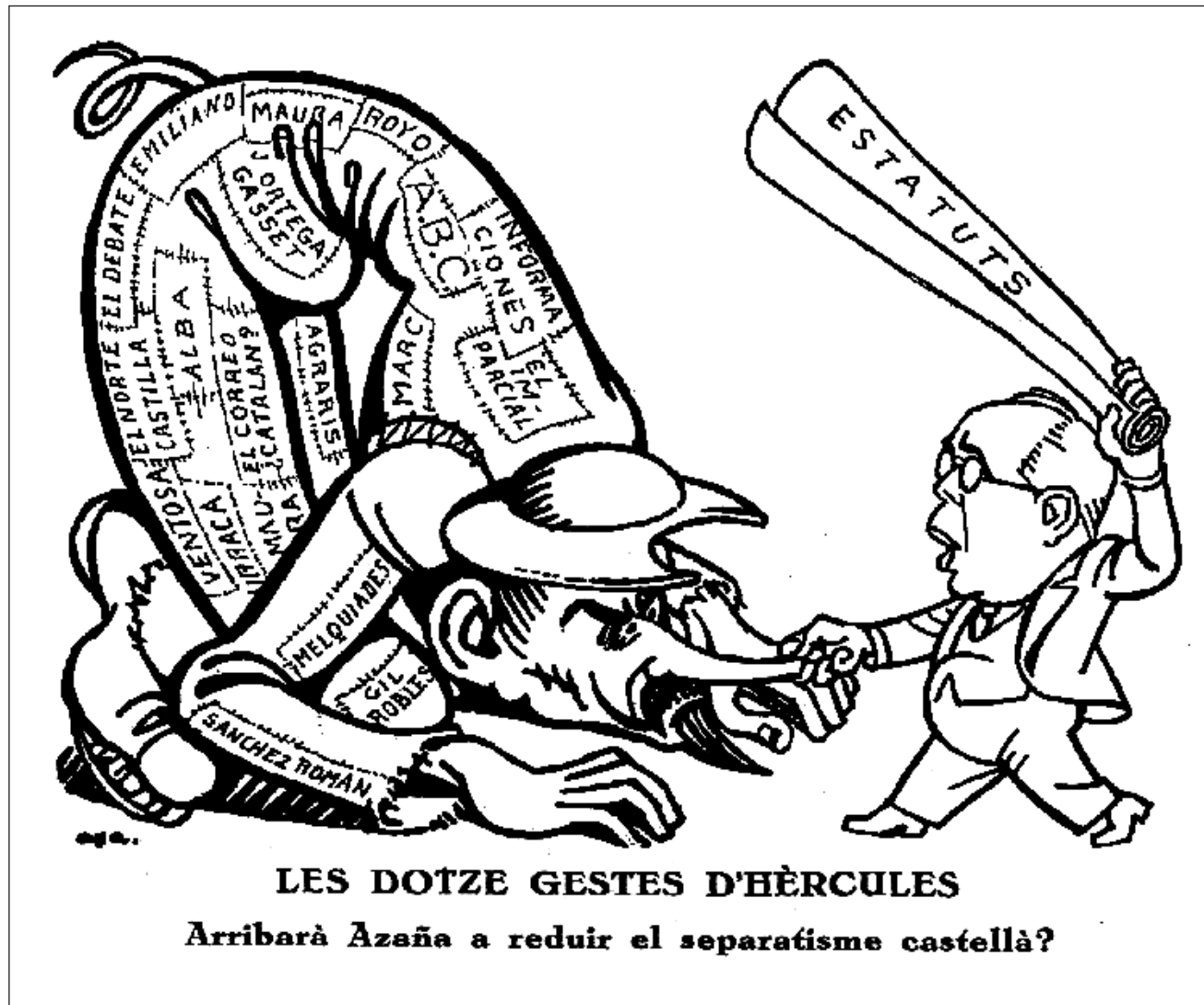
Mirador, 5 de maig de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

21. La resistència a les demandes i necessitats fiscals que comportava l'Estatut de Núria motivà aquesta caricatura d'Apa a *Mirador* el 5 de maig de 1932. El 1930, Catalunya representava més de l'11 % de la població d'Espanya. L'Estat hi recaptava el 18 % dels seus ingressos, deixant de banda els impostos de duanes. En canvi, Catalunya rebia només el 5 % del pressupost estatal, deixant a part les despeses militars. Es calculava que el comerç de Catalunya amb la resta d'Espanya deixava un superàvit favorable a l'economia de la primera de cent deu milions de pessetes, però el dèficit fiscal desfavorable representava més de tres-cents cinc milions. L'Estatut de Núria atribuïa els impostos indirectes, com els de duanes, a l'Estat i reservava els directes sobre la riquesa a la Generalitat. Però aquesta només rebé la contribució territorial i els drets reals sobre la transmissió i compravenda de béns. Només si el cost dels serveis traspassats era inferior als recursos fiscals transferits, la Generalitat podia rebre fins al 20 % de la contribució industrial, una reclamació que féu amb dades el president Companys poc abans de l'esclat de la Guerra Civil.



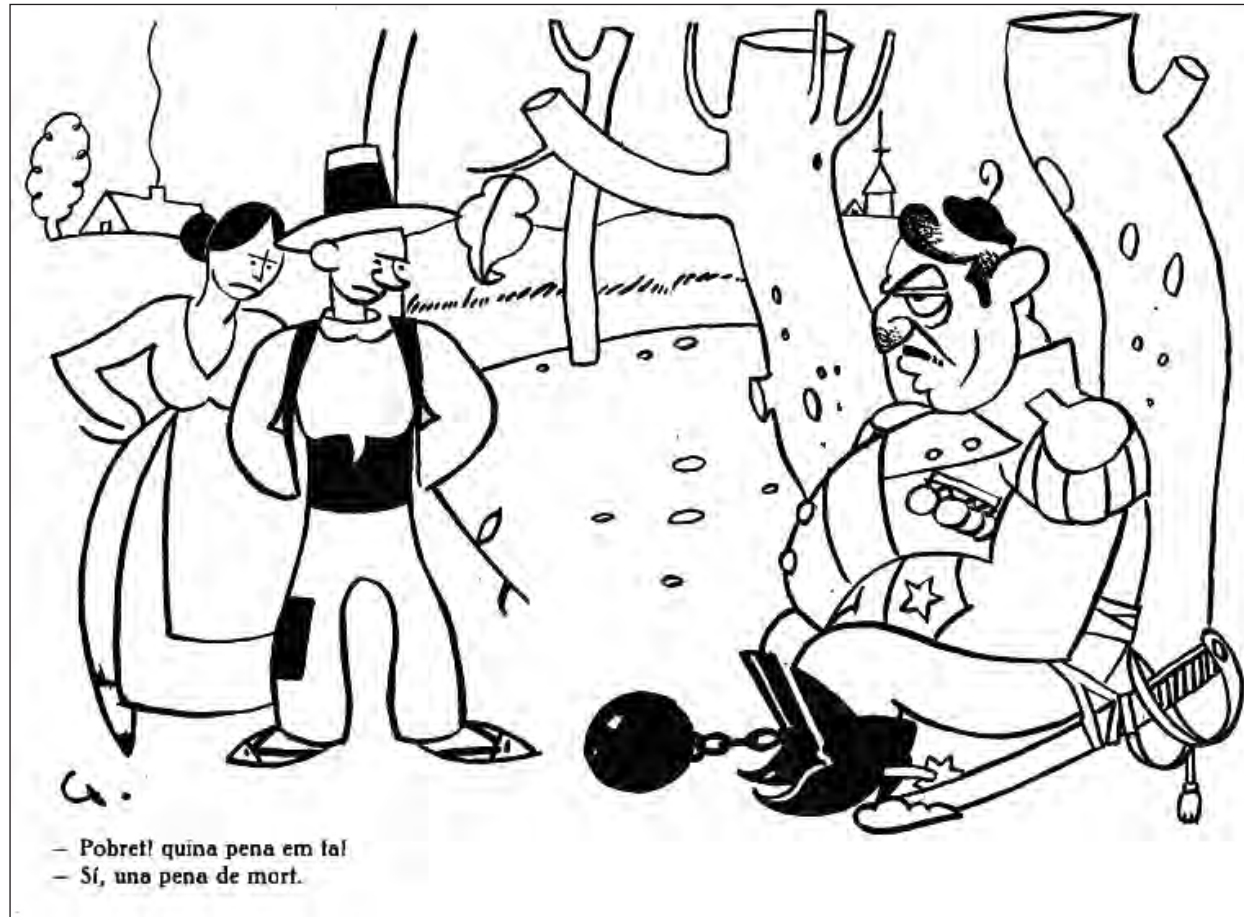
Mirador, 19 de maig de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

22. Aquest ninot d'Apa, aparegut a *Mirador* el 19 de maig de 1932, representa el cadàver del Cid, símbol del nacionalisme espanyol de base castellana, sortint del seu sepulcre per a escanyar el poble català. Es tracta d'una al·lusió a una famosa frase del regeneracionista aragonès Joaquín Costa: «Escuela y despensa y siete llaves al sepulcro del Cid», un lema formulat a final del segle XIX i que condemnava el patriotisme espanyol que havia portat cegament al desastre colonial de 1898. Cal situar el dibuix dins el clima de crispació que estava provocant l'oposició a l'autonomia catalana a les Corts constituents de la República en l'inacabable debat sobre l'Estatut de Catalunya.



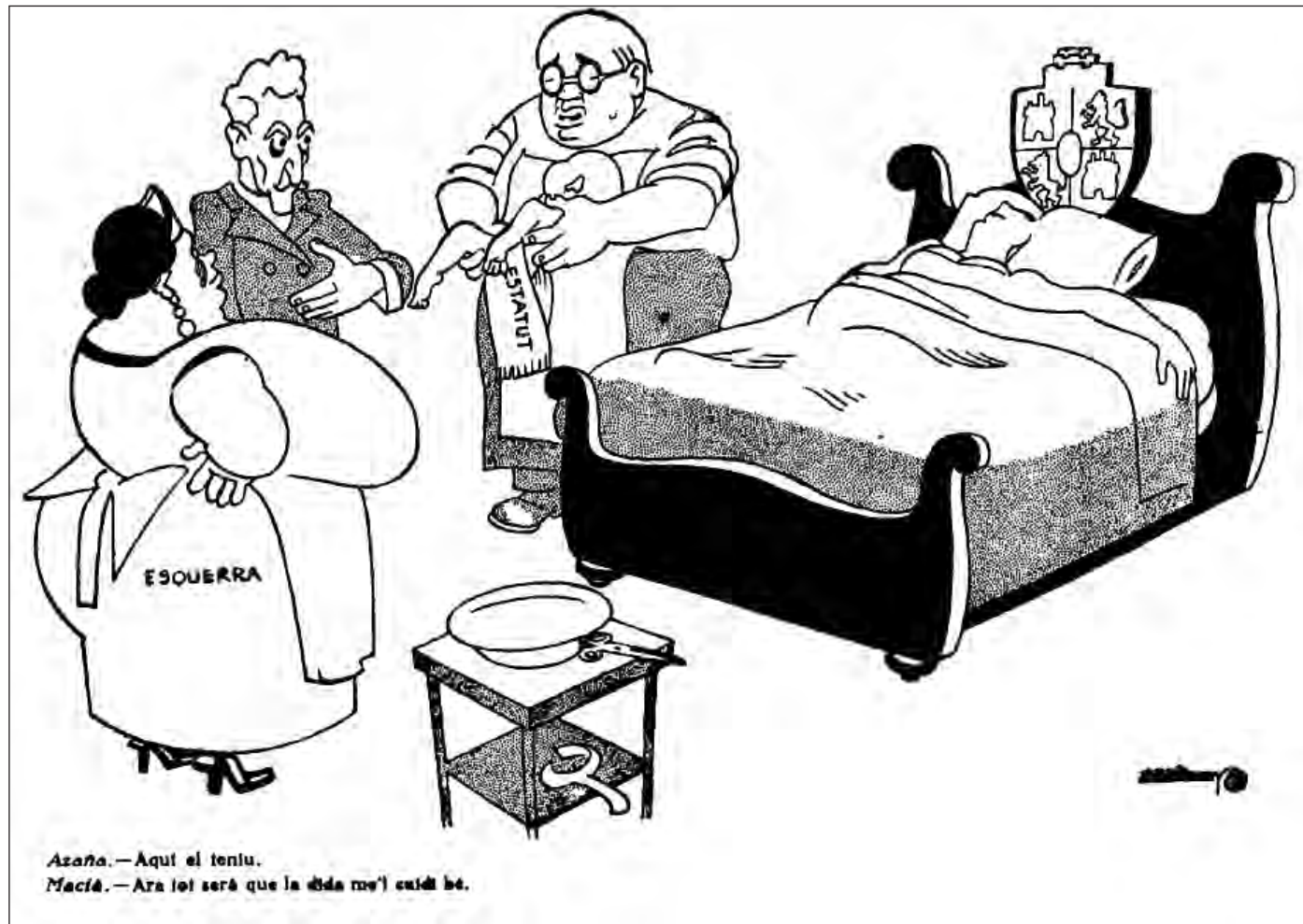
Mirador, 16 de juny de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

23. El 16 de juny de 1932, *Mirador* presentava així Manuel Azaña: com un nou Hèrcules que branda els estatuts en defensa de l'autonomia de Catalunya, contra el monstre en forma de Quixot, que apareix amb un vestit apedaçat amb els noms dels periòdics madrilenys espanyols enemics de l'autonomia catalana juntament amb els dels diputats que també la combatien. Al terme *separatistes* responien els catalans amb el de *separadors*, en adreçar-se als qui negaven l'autonomia a Catalunya. El monstre de la caricatura apareix com el «separatisme castellà».



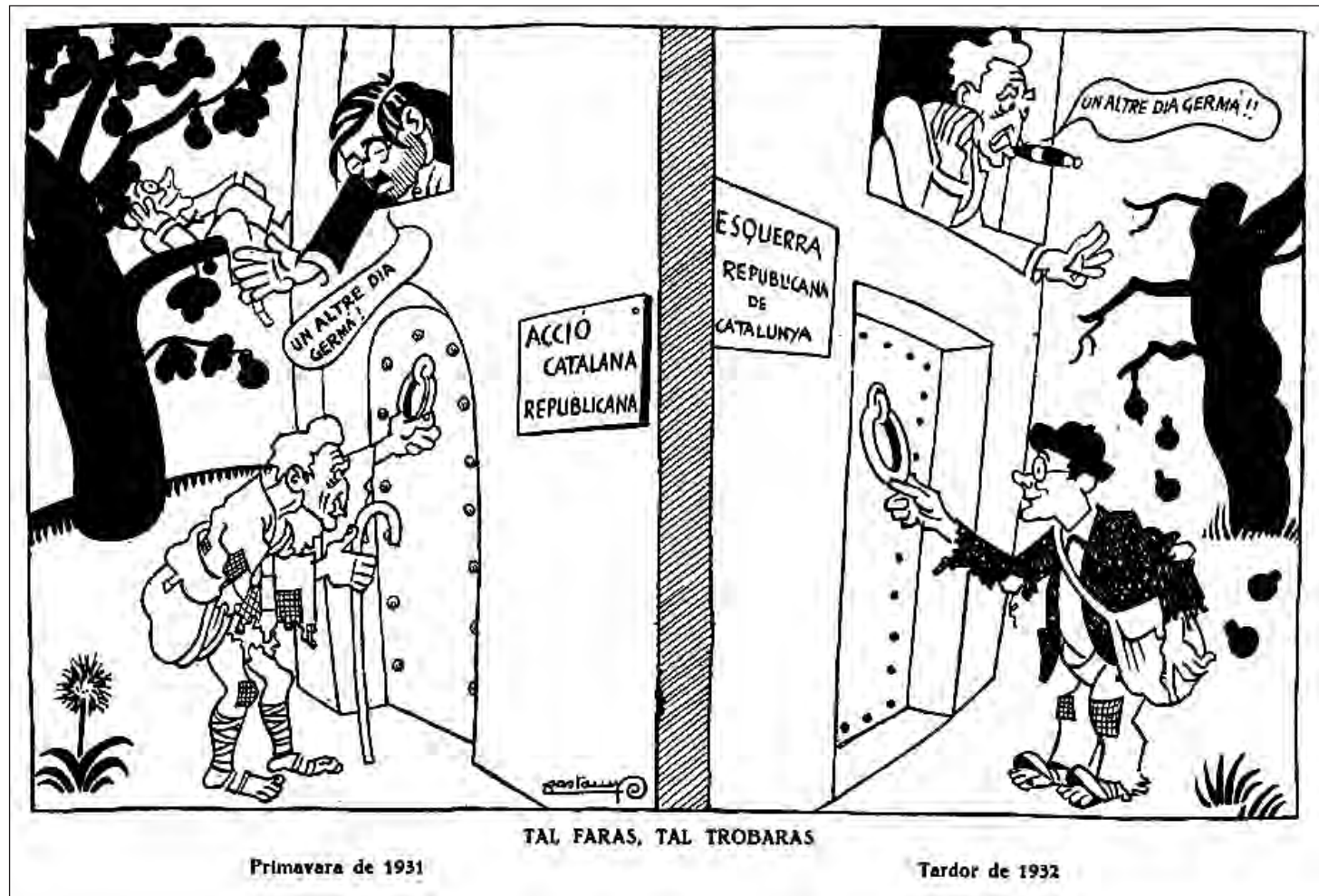
El Be Negre, 16 d'agost de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

24. Aquest dibuix d'*El Be Negre*, publicat el 16 d'agost de 1932, comenta la situació del general José Sanjurjo després del fracàs del cop militar que havia protagonitzat contra el govern republicà el 10 d'agost d'aquell any. El cop havia triomfat a Sevilla, des d'on volia dominar Andalusia, però fracassà a Madrid. Sanjurjo fou detingut quan fugia. Condemnat a mort per rebel·lió militar, el president Alcalá Zamora el perdonà i després el general marxà desterrat a Portugal, des d'on intentà dirigir la insurrecció militar del 18 de juliol de 1936, però morí en un accident en enlairar-se l'avió que el portava a territori espanyol. Com a director general de la Guàrdia Civil de la monarquia, Sanjurjo havia facilitat el canvi de règim del 14 d'abril de 1931 en posar-se al costat del comitè revolucionari republicà, convertit aquell dia en govern provisional, el qual confirmà Sanjurjo en el càrrec. Però esdevingué oposat a les reformes militars d'Azaña, a l'autonomia catalana i a la reforma agrària, alhora que alarmat per les topades de camperols amb la Guàrdia Civil. La Sanjurjada accelerà molt l'aprovació de l'Estatut català i de la reforma agrària a les Corts. Els diputats catalans votaren l'Estatut malgrat les retallades. Digueren que més endavant es podria ampliar, esperança vana.



El Be Negre, 6 de setembre de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

25. Castany, a *El Be Negre* del 6 de setembre de 1932, representa el naixement de l'Estatut. Manuel Azaña fa de llevadora i el presenta a Macià, que el passa a ERC, representada com la dida del nadó. La mare, exhausta després de les grans dificultats del part —a la taula hi ha un fòrceps—, sembla ser Espanya, a jutjar per l'escut que corona el llit. El 20 de novembre de 1932 se celebrarien les eleccions al Parlament de Catalunya, que donarien la majoria absoluta a ERC i la presidència de la Generalitat a Francesc Macià, que prengué possessió amb un discurs en què digué: «Catalans! En aquesta gran hora històrica que posa en mans de nosaltres mateixos una part important del nostre alt destí, hem de saludar amb una alegria vibrant d'esperances el primer Parlament de la nova etapa autonòmica, en el curs de la qual podrem refer una Catalunya políticament lliure, socialment justa, econòmicament pròspera i espiritualment gloriosa.»



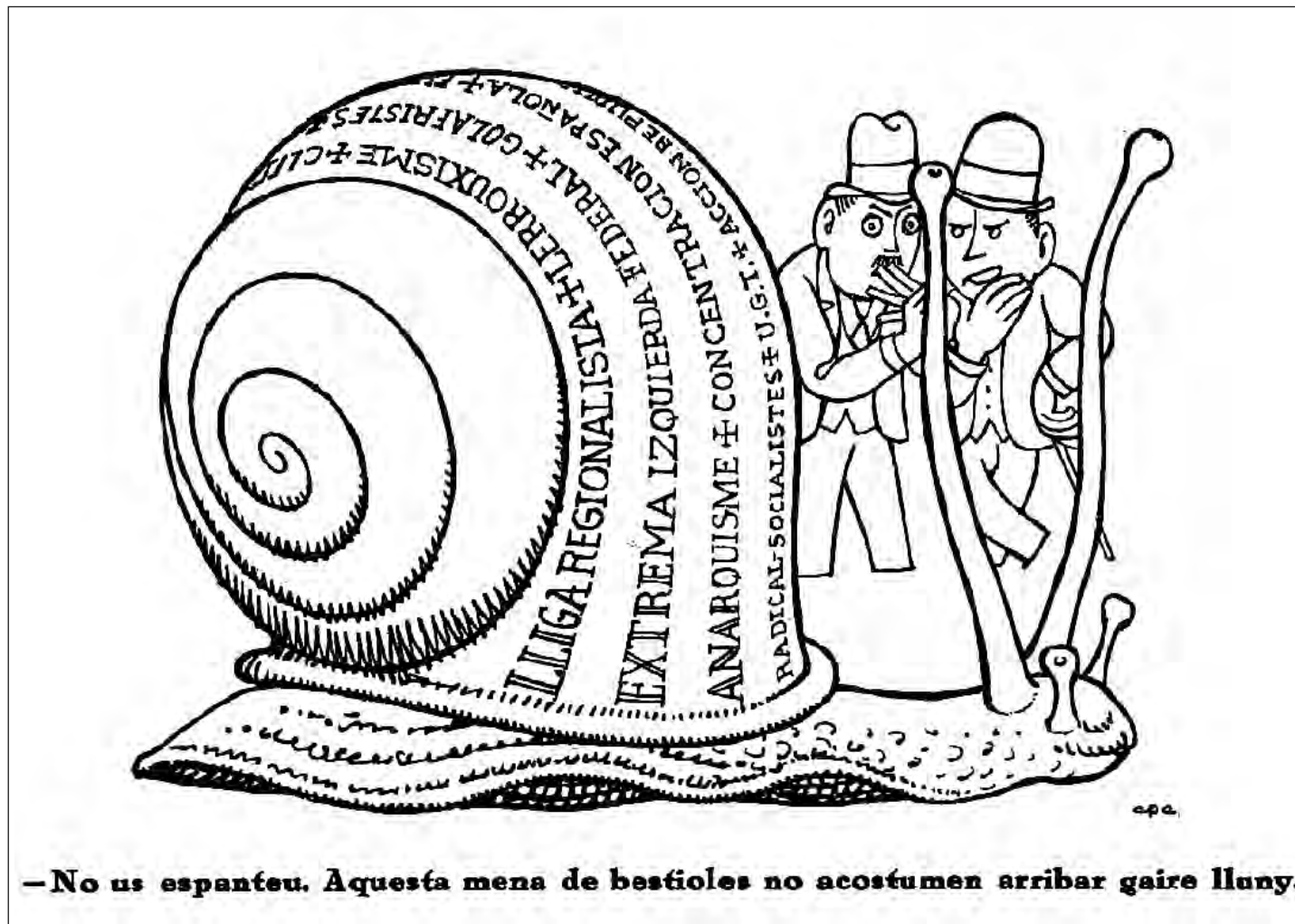
El Be Negre, 4 d'octubre de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

26. Aquesta caricatura de Castanys, publicada a *El Be Negre* el 4 d'octubre de 1932, satiritza dues negatives successives i diverses d'aliança electoral. En la primera escena, Francesc Macià, representat com un pobre, truca a la porta d'Acció Catalana, abans de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, demanant per a ERC uns quants llocs a la candidatura d'Acció Catalana i Antoni Rovira i Virgili li respon negativament des de la finestra amb la frase tradicional, mentre que Lluís Nicolau d'Olwer està badant a la branca de l'arbre de l'hort, ple de fruits esperançats. A la segona escena és Nicolau d'Olwer, president d'Acció Catalana, qui demana l'almoina d'un nombre suficient de candidats a la candidatura d'ERC per a formar minoria al Parlament de Catalunya i és Macià, des de la finestra, qui li diu que no. L'arbre de l'hort ha perdut els fruits i les fulles. Acció Catalana tingué un sol diputat al Parlament de Catalunya. Antoni Rovira i Virgili havia passat a ERC entre els dos fets i fou diputat al Parlament català.



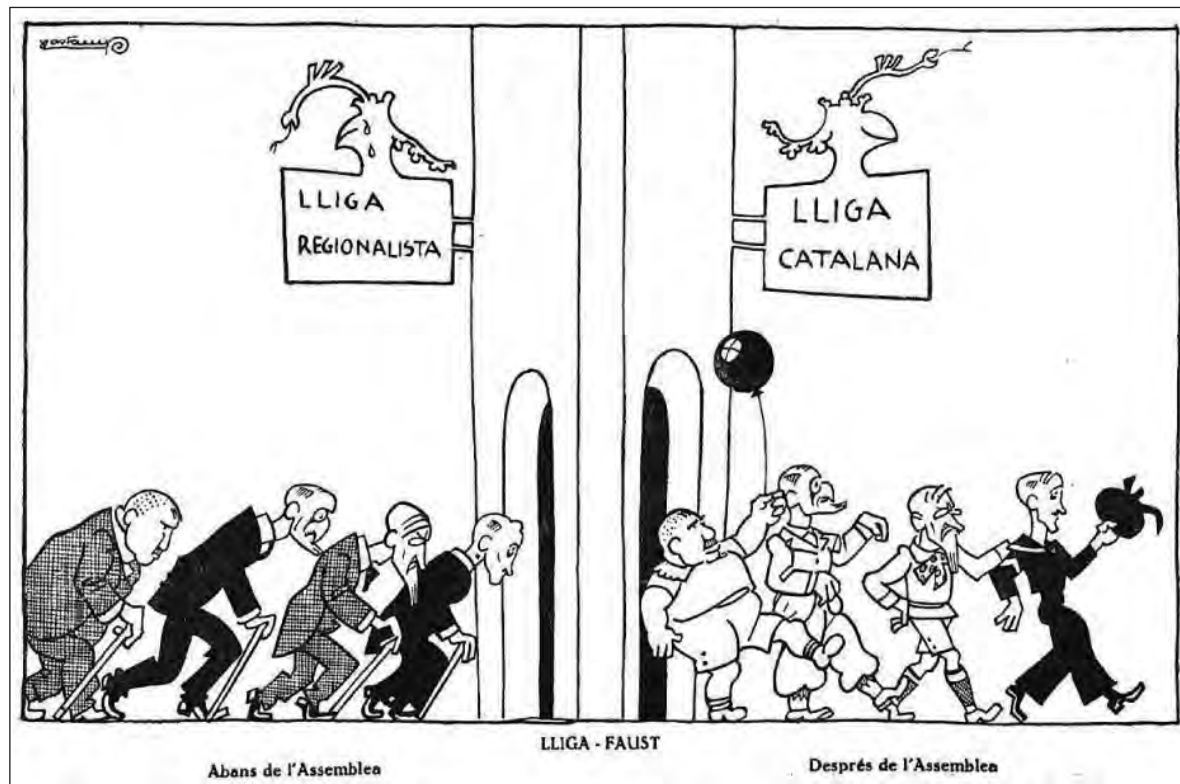
Mirador, 6 d'octubre de 1932,
Biblioteca de Catalunya. Bar-
celona.

27. *Mirador*, el 6 d'octubre de 1932, aconsellava de cara a les eleccions del 20 de novembre que no s'abaixés la guàrdia davant del lerroouxisme. El catalanisme, representat per un xai, era molt més gran, i el lerroouxisme, representat per un llop, s'havia reduït molt, però el llop tenia molta gana i no deixava de voler menjar-se el xai. La campanya electoral lerroouxista, alimentant recels dels immigrants, fou un fracàs. El Partit Radical no obtingué cap diputat. Antoni Rovira i Virgili ho celebrà així al diari *La Publicitat* del 29 de novembre de 1932: «No hi haurà a la Catalunya autònoma un Ulster barceloní.» ERC, amb majoria absoluta al Parlament de Catalunya, va veure com s'accentuaven les fraccions en el seu interior: el grup de *L'Opinió*, el d'Estat Català, el de la Unió de Rabassaires, etc.



Mirador, 20 d'octubre de 1932, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

28. *Mirador*, el 20 d'octubre de 1932, continuava alertant contra els enemics de les esquerres catalanes a les eleccions del primer parlament català del segle xx que s'havien de celebrar el 20 de novembre d'aquell any. Esmenta els seus noms damunt la closca d'un gran cargol, que no podia anar gaire lluny: Lliga Regionalista, lerrouxisme, Extrema Izquierda Federal, anarquisme, radical-socialistes, UGT, Concentraci3n Espa1ola, etc. És remarcable que el peri3dic, m3s prudent que *El Be Negre*, evita entrar en la rivalitat entre ERC i Acci3 Catalana, un fet que indica que tenia lectors dels dos partits. Sorpr3n que els radical-socialistes de Marcel·li Domingo siguin catalogats com a enemics, quan els d'Acci3 Catalana —*Mirador* n'era proper— anaven aliats a Tarragona amb ells, aixi com amb els aut3ctons del PSOE. D'aquesta candidatura nom3s sortit diputat Pere Lloret, d'Acci3 Catalana.



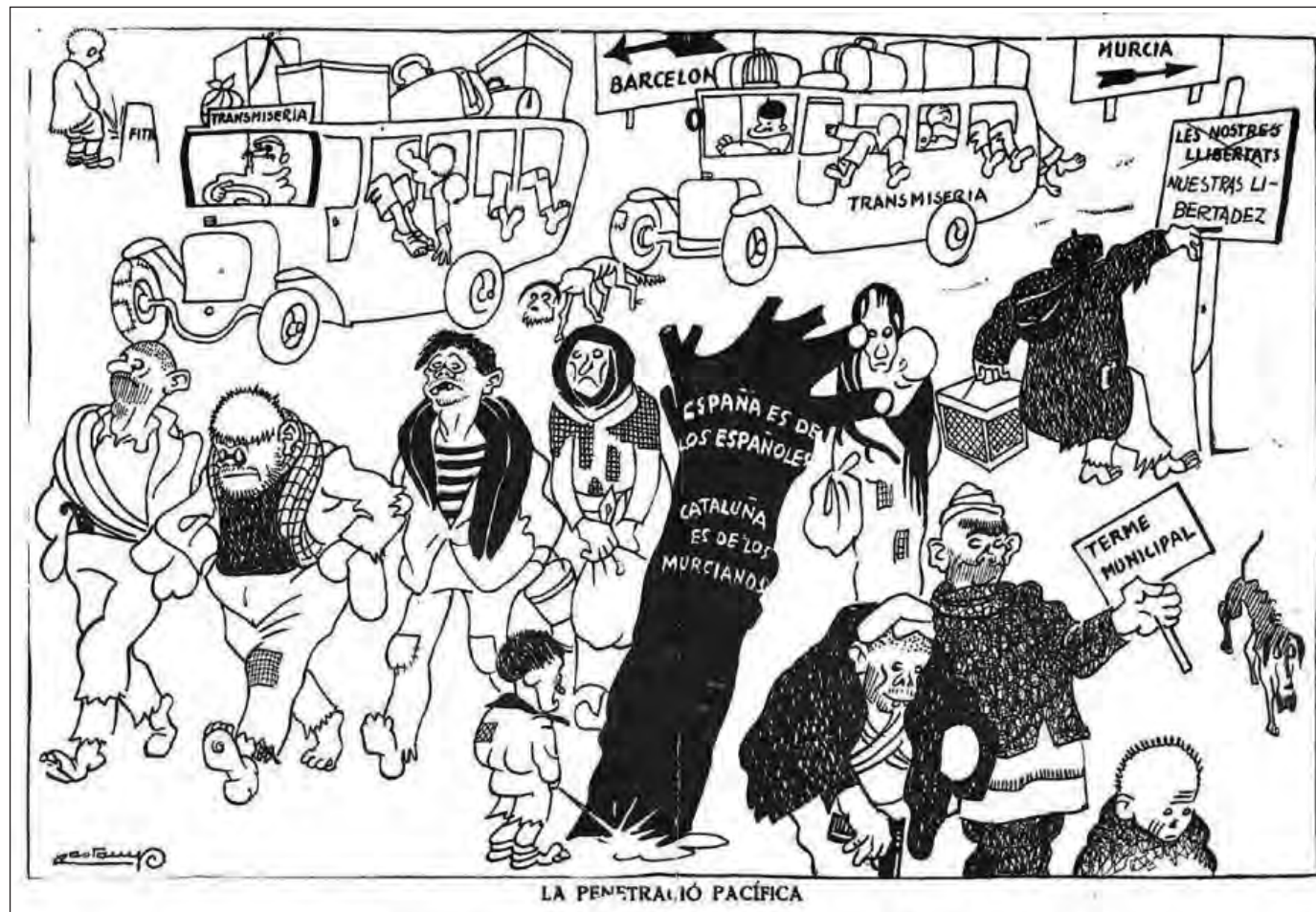
El Be Negre, 7 de febrer de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

29. Castany dona a *El Be Negre* del 7 de febrer de 1933 aquesta visió satírica de la transformació de la Lliga Regionalista en Lliga Catalana, decidida en l'assemblea general del partit el 3 de febrer. Joan Ventosa i Calvell, Ramon d'Abadal i Calderó, Francesc Cambó i Lluís Duran i Ventosa hi entren com a ancians xacrosos i en surten com a infants vigorosos. Es fa una al·lusió a la llegenda de Faust, el personatge que aconseguí una joventut perdurable fins a la mort en vendre la seva ànima al diable. La Lliga incorporava el sector més conservador d'Acció Catalana amb Jaume Bofill i Mates i els seus seguidors, que tornaven allí d'on havien sortit el 1922. A més, hi entrava el grup català de la Dreta Liberal Republicana de Felip de Solà i Cañizares. Eren dos grups poc nombrosos, però d'un republicanisme indubtable. La seva entrada situava la Lliga en un espai de centredreta, alhora que es modernitzava el partit amb la periodicitat d'assemblees de les quals sortia un consell de govern amb un secretari general del partit, que era Cambó. D'aquest consell sortia la Comissió d'Acció Política, que continuava sent el màxim òrgan de direcció. Es componia —com fins aleshores— de Ramon d'Abadal, Francesc Cambó, Lluís Duran i Ventosa, Joan Ventosa i Calvell i Jaume Bofill i Mates, l'únic nou membre. Mort Bofill dos mesos després, no seria substituït. Tots sis eren membres del consell de govern. La radicalització de la qüestió agrària catalana i la bipolarització espanyola impedirien el propòsit d'un sistema català de partits en què un de centreesquerra i un de centredreta, tots dos igualment catalanistes, es poguessin alternar d'una manera normal en el poder. El gener del 1933, la Lliga es retirava del Parlament de Catalunya i obria una crisi del sistema autònom que arribaria a les seves darreres conseqüències quan ERC i els seus aliats es declararen en rebel·lia enfront del poder central el 6 d'octubre de 1934.



Mirador, 19 de gener de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

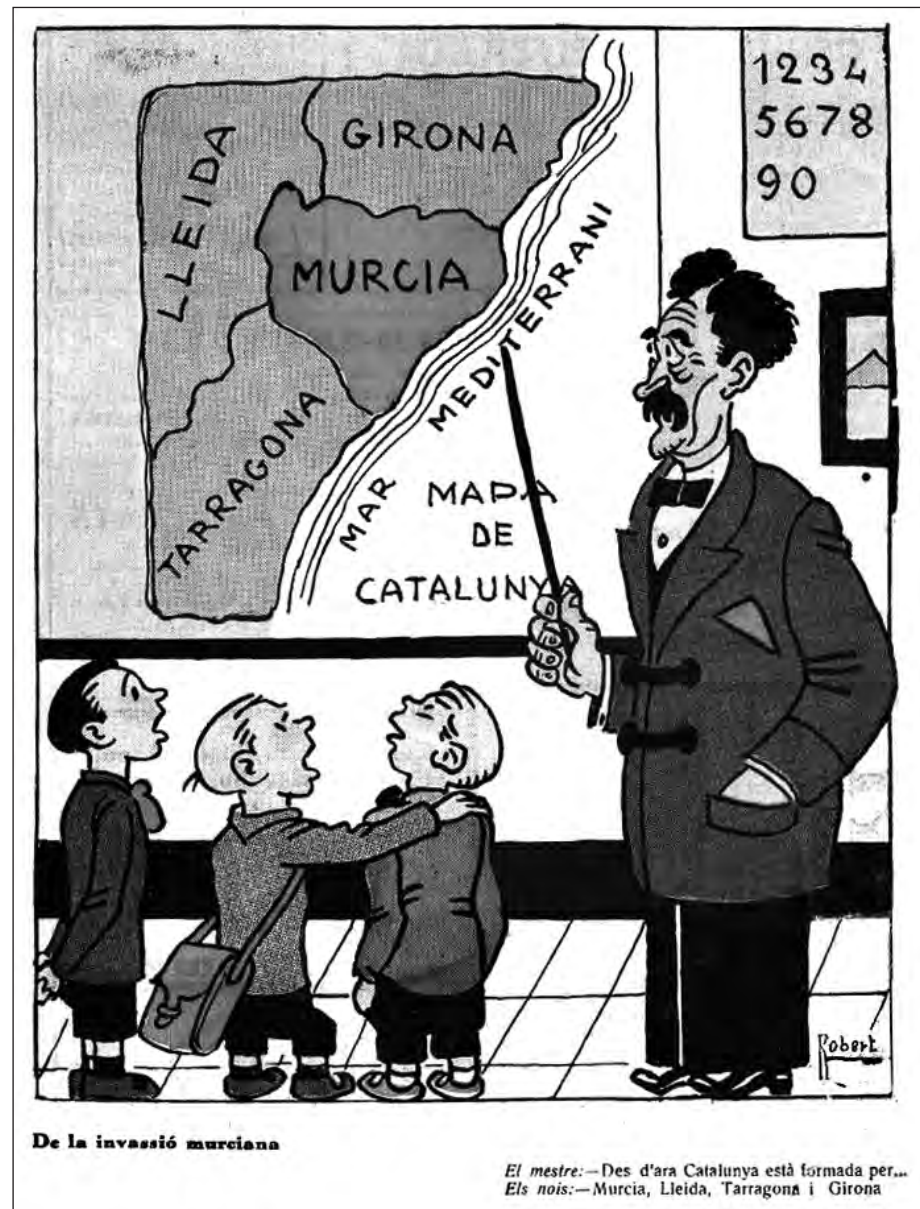
30. A *Mirador*, el 19 de gener de 1933, Apa al·ludeix amb aquest dibuix a l'esclafament de la revolta anarquista dels dies 8 i 9 de gener, amb morts i ferits entre la força pública i els paisans a Barcelona, Terrassa, Ripollet, Súria i Sallent, així com a diversos pobles de les províncies de València i Castelló, a Múrcia, Sevilla, Cadis i Granada. Els fets que tingueren més repercussió posterior foren els del poblet de Casas Viejas (Cadis), on els guàrdies, exasperats per les baixes patides, incendiaren la casa on s'havia fet fort Seisdedos, que morí amb la seva filla. Sembla que diversos presoners foren liquidats i els diputats d'extrema esquerra federal —els denominats *jabalies*— denunciaren els fets a les Corts. El govern d'Azaña, basat en una aliança de republicans i socialistes, quedà afeblit a partir d'aquell moment. Els fets precipitaren l'escissió dels oposats al domini de la FAI sobre la CNT. Si aquesta sindical tenia 321.000 afiliats a Catalunya l'agost del 1931, en tenia 141.000 el maig del 1936, quan havia començat a remuntar el seu pitjor moment, però els escindits «trentistes» només en sumaven 42.360 al Principat.



El Be Negre, 17 de gener de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

31. *El Be Negre*, el 17 de gener de 1933, reflectia així, d'una manera negativa, la preocupació dels partits catalanistes, sense distinció entre dreta i esquerra, per les conseqüències socials i culturals de la immigració. L'atur forçós, la proliferació dels atracaments i dels atemptats i els intents revolucionaris, juntament amb la introducció de malalties com el tracoma, que produïa ceguesa, generaren un debat a escala municipal i parlamentària que no conduí a res pràctic perquè no es podia restringir la immigració sense un conflicte amb Madrid. Carles Sentís publicà a *Mirador* una sèrie de reportatges a partir de la seva experiència d'acompanyar els immigrants que venien d'Almeria i de Múrcia fins al barri de la Torrassa, a l'Hospitalet de Llobregat, en un autobús que el periodista batejà amb el nom del *Transmiseria*, transsumpte del tren Transsiberià. Es pensà a publicar el conjunt d'articles com a llibre, però amenaces de la FAI ho desaconsellaren i no fou editat fins al 1994 a Barcelona per La Campana amb el títol *Viatge en el Transmiseria*. Durant la Guerra Civil, Carles Sentís s'exilià a París i col·laborà en els serveis d'informació de Francesc Cambó per al bàndol enemic de la República.

32. *L'Esquella de la Torratxa* mostrava la mateixa preocupació per la immigració amb aquest acudit el 27 de gener de 1933. La província de Barcelona apareix al mapa amb la denominació de Múrcia. Aleshores, el fet immigratori només afectava aquest territori i sobretot el pla de Barcelona i el Baix Llobregat. A les altres províncies era insignificant. Quan es produí la tercera revolta anarquista, entre el 8 i el 12 de desembre de 1933, a la Torrassa posaren un cartell que deia: «Cataluña termina aquí. Aquí empieza Murcia.» La Torrassa era un exemple molt notable de suburbialització i segregació de l'hàbitat dels immigrants més recents. El maig del 1934 aparegué a la premsa un manifest titulat «Per la preservació de la raça catalana» signat per Pompeu Fabra, Josep M. Batista i Roca, Jaume Pi i Sunyer, Francesc Maspons i Anglès, Josep Anton Vandellós i Hermenegild Puig i Sais. Cal advertir que *raça* volia dir poble i no s'associava a un fet biològic, sinó cultural. El manifest proposava la creació d'una Societat Catalana d'Eugènica que estudiés les causes del descens de la natalitat catalana i mostrava una gran preocupació per la immigració. Els llibres del demògraf i estadista Vandellós —*Catalunya, poble decadent* i *La immigració a Catalunya*—, apareguts el 1935, foren un intent d'analitzar el fenomen amb rigor.



L'Esquella de la Torratxa, 27 de gener de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.



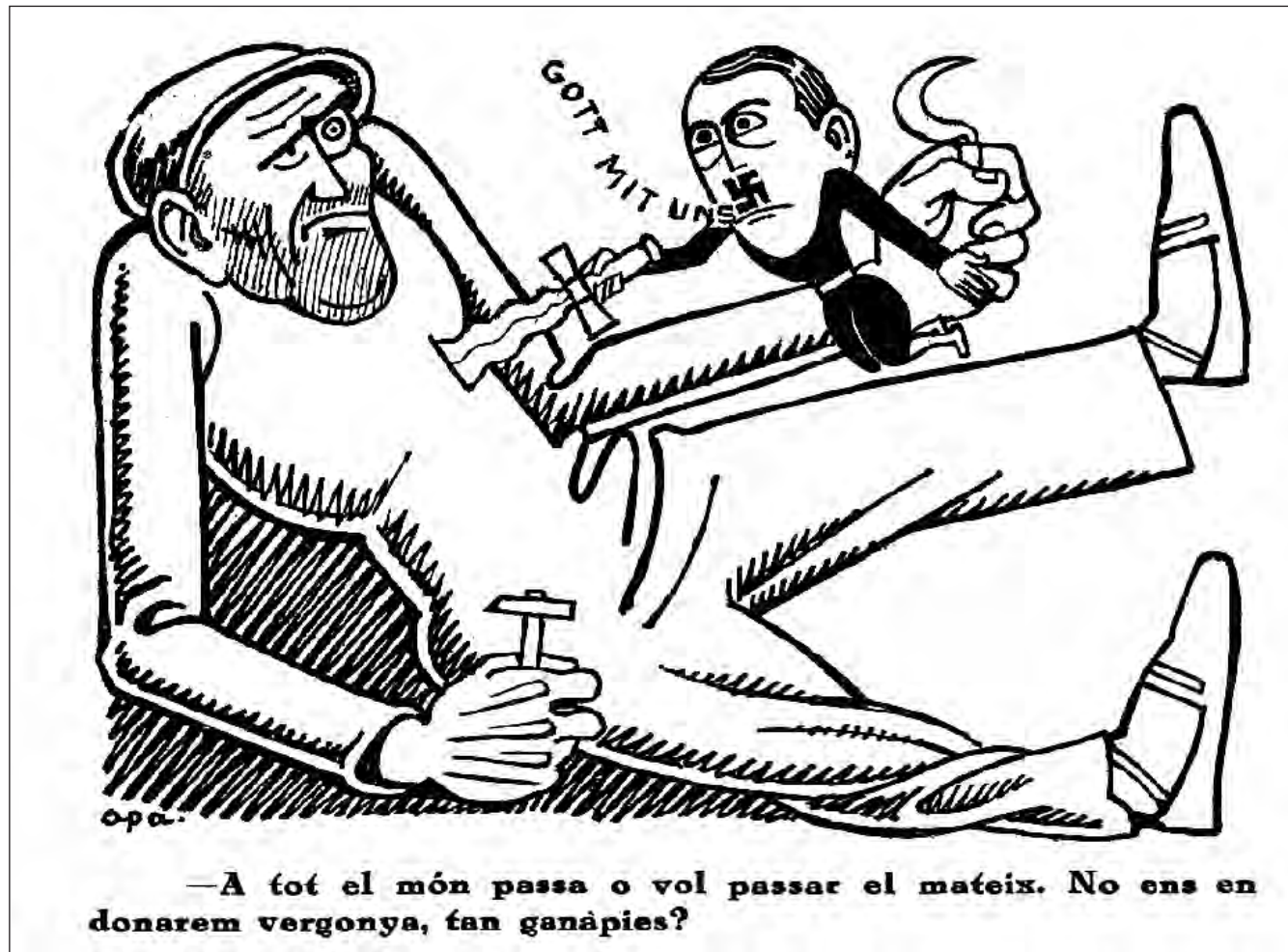
1020GR/ATS-BASTARD

ELS ANGELS REBELS

Us hem tret del Paradis perque volieu manar massa

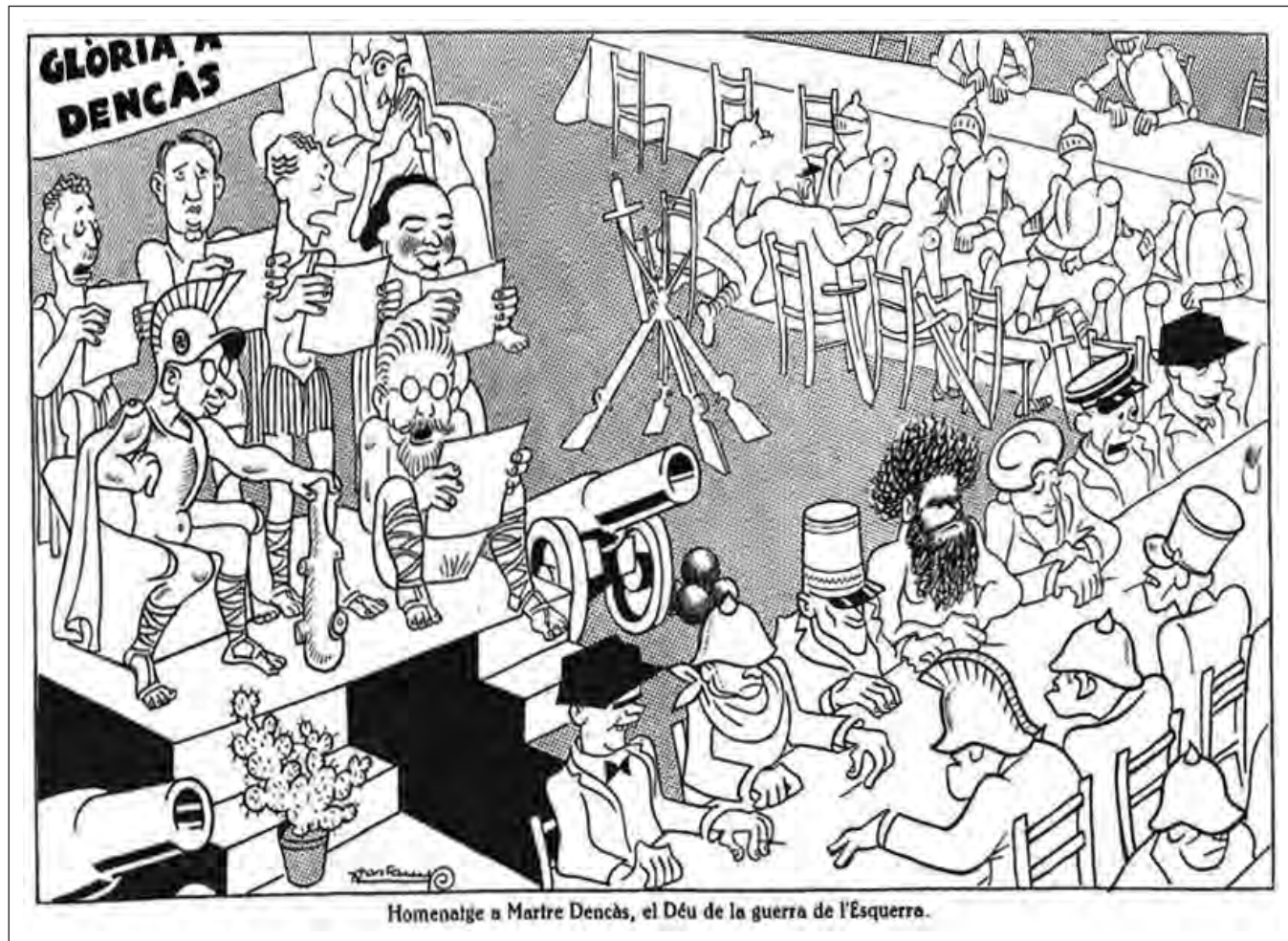
L'Esquella de la Torratxa, 27 de gener de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

33. El 27 de gener de 1933, Opisso comentava amb aquesta caricatura, publicada a *L'Esquella de la Torratxa*, la primera crisi del Govern de la Generalitat, que provocà la dimissió forçada dels consellers Joan Lluhí i Vallescà (el segon per l'esquerra), Pere Comas (el primer per l'esquerra), Antoni Xirau (el segon per la dreta) —tots tres del grup de *L'Opinió*—, juntament amb Josep Tarradellas (el darrer a la dreta), que són representats com els àngels rebels que Jahvè, segons la Bíblia, expulsà del cel i convertí en els prínceps de l'infern amb Llucifer, perquè s'havien volgut igualar a Déu. Macià apareix com a Jahvè, acompanyat del conseller Ventura Gassol. Dins d'ERC, el grup de *L'Opinió* era adversari del sector procedent d'Estat Català. Els consellers dimitits del primer govern estatutari català havien volgut limitar el president Macià a les simples funcions representatives i moderadores, amb la delegació de les executives al conseller primer, que en aquest cas era Lluhí i Vallescà. La crítica cada vegada més dura de *L'Opinió* acabà portant a l'expulsió i/o escissió del grup el setembre del 1933. Fracassà a les eleccions de novembre. Lluís Companys, president de la Generalitat elegit pel Parlament després de la mort de Macià, el desembre del 1933, incorporà Lluhí i Vallescà al seu govern com a conseller de Justícia amb el propòsit de superar la divisió.



Mirador, 23 de febrer de 1933, Biblioteca de Catalunya, Barcelona.

34. Apa, al número de *Mirador* del 23 de febrer de 1933, contemplava amb una gran preocupació l'arribada al poder d'Adolf Hitler a Alemanya el gener anterior i ho expressava molt poc abans que el nazisme posés fora de la llei el Partit Comunista, Hitler assumís plens poders i es carregués la República de Weimar. El moviment comunista és representat com un obrer de grans dimensions, però amb una falç i un martell minúsculs (els símbols comunistes), ferit per Hitler petit. Els diputats comunistes havien votat repetidament contra els socialdemòcrates i els demòcrates liberals al Reichstag, igual que els nazis, col·laborant així a la manca de governabilitat del país. No fou fins al 1935 que la Internacional Comunista decidí substituir l'estratègia extremista, que havia afavorit la dictadura de Hitler a Alemanya, per la dels fronts populars amb els socialistes i els demòcrates liberals allí on encara no havia estat liquidada la democràcia parlamentària.



El Be Negre, 11 d'abril de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

35. Aquest acudit de Castany, aparegut a *El Be Negre* de l'11 d'abril de 1933, va dirigir contra Josep Dencàs com a líder del sector d'Estat Català dins d'ERC. Els aires paramilitars de les Joventuts d'Esquerra - Estat Català són aquí satiritzats. Els comensals del banquet d'homenatge porten armadura o casc o gorra militar i el cor canta un himne a Dencàs, que apareix a l'esquerra, damunt una tarima, amb casc i un garrot. El cor està format (d'esquerra a dreta) per Lluís Companys, Carles Pi i Sunyer (conseller primer i de Finances de la Generalitat), Jaume Aiguader (alcalde de Barcelona) i Ventura Gassol (conseller de Cultura), presidits per Macià. Acció Catalana i el grup de *L'Opinió* anaren accentuant la seva crítica a les formes paramilitars dels escamots d'Estat Català i *Mirador* en féu un dels seus temes recurrents, alhora que denunciava la condescendència de Macià amb aquest sector, del qual havia estat el dirigent entre 1922 i 1931.



Mirador, 20 d'abril de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

36. A *Mirador*, el 20 d'abril de 1933, davant el desinterès profund de l'Alemanya nazi pel desarmament, Apa manifestava el seu escepticisme per la conferència de desarmament prevista. Alemanya és representada com una matrona lletja, a la manera de la propaganda antigermànica i aliadòfila de la Primera Guerra Mundial, però ara porta al costat el símbol del feixisme. Abans de Hitler, Alemanya només acceptava el desarmament si França i la resta de potències europees reduïen el seu armament al nivell que els havia estat imposat pel Tractat de Versalles del 1919 i ho reclamava en termes d'igualtat entre estats en contra del parer de França. Quan la conferència es va reunir l'octubre del 1933, l'Alemanya nazi ja havia començat el rearmament i es retirà de la conferència i de la Societat de Nacions. El primer pas vers la Segona Guerra Mundial havia estat donat. La conferència de desarmament havia fracassat d'una manera definitiva, però encara es continuà reunint de tard en tard fins al 1937.



Mirador, 1 de juny de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

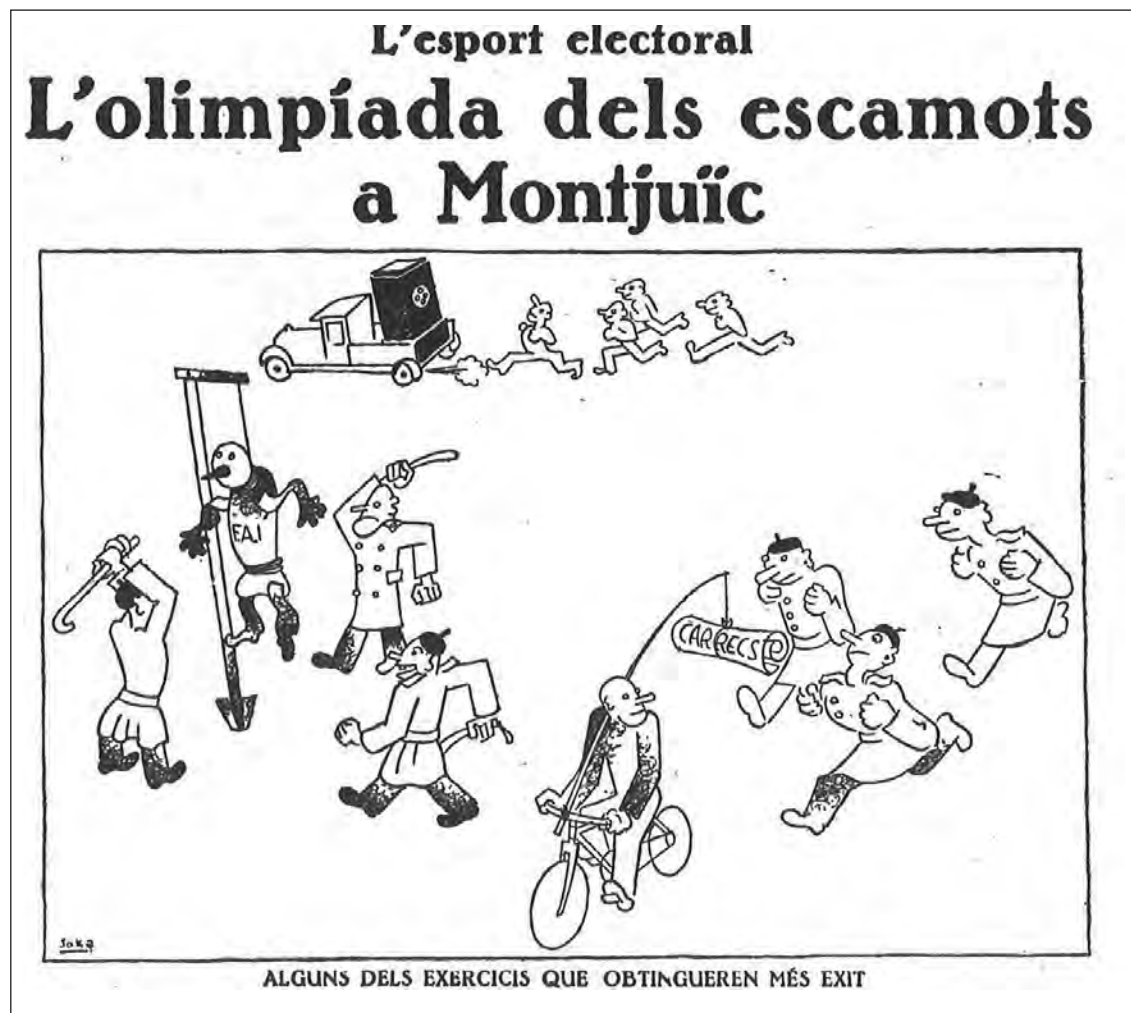
37. El perill d'una nova guerra europea motiva aquesta caricatura d'Apa a *Mirador* l'1 de juny de 1933. Els concursos de *misses* s'havien posat de moda i aquesta Miss Europa apareix amb casc i màscara antigàs. Sosté un corb, au carronyera, símbol de la mort, en lloc del colom de la pau amb el llorer al bec. Darrere seu s'albira un panorama de destrucció i desolació. El fracàs de la Societat de Nacions per a preservar la pau es veia ja clarament en l'horitzó i l'egoisme de cada estat impedia prendre mesures comunes contra la gran depressió, mentre cadascú s'intentava salvar a costa dels altres amb mesures que restringien el comerç internacional i amb devaluacions competitives com les del dòlar americà i la de la lliura esterlina. El presentiment del dibuixant, que podia semblar alarmista a alguns, es veuria confirmat el setembre del 1939, només sis anys després, quan a Europa començà una guerra molt pitjor encara que l'anterior de 1914-1918. El projecte d'una Unió Europea, que a finals dels anys vint podia haver semblat viable amb dificultats, era, el 1933, una il·lusió inversemblant.



El Be Negre, 25 de juliol de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

38. El dia 25 de juliol de 1933, la redacció d'*El Be Negre* descrivia així la seva situació, amenaçada pels de la FAI, que avancen per un carrer, i pels escamots d'Estat Català, que avancen per un altre. La publicació s'enfrontava als extremistes de les dues bandes, que s'odiaven entre ells, però que coincidien en el seu odi comú a *El Be Negre*, que censurava el clima de violència en què s'anava submergint la vida política a Catalunya. Però *El Be Negre* no identificava els d'Estat Català com a feixistes, tal com tendien a fer tant els de *L'Opinió* com els de *La Veu de Catalunya*, sense voler veure que la violència anarquista provocava la dels d'Estat Català, que era molt menor. Ni un sol mort s'atribuí als escamots d'Estat Català, mentre que els morts dels atemptats dels pistolers anarquistes eren nombrosos. Observeu que els d'Estat Català porten porra i no revòlver a la caricatura. El fenomen de les milícies de partit no era privatiu dels feixistes, sinó que les tenien socialistes, comunistes i llibertaris amb els comitès de defensa confederal anarcosindicalistes. S'explica una resposta similar del nacionalisme radical català, encara que fos una via desencertada i contraproduent.

39. El 18 d'octubre de 1933, Soka publicava aquesta caricatura de la demostració gimnàstica celebrada per les Joventuts d'Esquerra - Estat Català a l'estadi de Montjuïc el 22 d'octubre. Pels carrers cap a l'estadi desfilaren en formació, però sense marcar el pas, diversos grups fins a vuit mil joves, inclosa la secció femenina, amb camisa verda i espadenyes, un calçat gens militarista, en lloc de les botes de les milícies feixistes. Les fotos de l'època no mostren cap aire marcial amenaçador en aquells joves. Després de la demostració gimnàstica, parlaren Miquel Badia, Josep Dencàs, Simó Piera, Jaume Aiguader, Humbert Torres, Ventura Gassol, Lluís Companys i Francesc Macià. La proximitat de les eleccions generals de novembre va donar als parlaments una exaltació excessiva i fins i tot Simó Piera arribà a dir que si guanyava la Lliga hauria arribat el moment d'una «gesta revolucionària», una amenaça que no era beneficiosa per a la normalitat democràtica. En aquest clima, la caricatura d'*El Be Negre*, amb els escamots corrent darrere dels càrrecs i entrenant-se a estossinar els de la FAI, representats per un ninot, va caure molt malament. Pocs dies després, un escamot d'Estat Català assaltà la impremta on es tirava el setmanari i assetjà durant una llarga estona els redactors que es reunien a l'Ateneu Barcelonès, tal com explicà Castanys, que pogué sortir, però, sense incidents. Tota la premsa catalanista, llevat del diari *La Humanitat*, acusà de parafeixistes els escamots i Macià els va haver de dissoldre, si bé més tard, el 1934, van organitzar el nou sometent després del desarmament de l'anterior pel seu passat dretà i primorriverista.



El Be Negre, 18 d'octubre de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.



L'Esquella de la Torratxa, 6 d'octubre de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

40. El 6 d'octubre de 1933, *L'Esquella de la Torratxa*, tot i la seva proximitat a ERC, veia d'aquesta manera el perill proper de descomposició del partit, representat aquí com una noia a la qual els diversos sectors del partit estiren la roba cap al seu costat amb el risc de deixar-la despullada. A l'esquerra veiem el grup de *L'Opinió* amb Lluhí i Vallescà en primer terme, però també hi trobem Lluís Companys vestit de mariner, al·ludint al fet d'haver ocupat fins feia poc el càrrec de ministre de Marina a Madrid. Els acompanya una falç força escantellada. A l'altre costat estiren la roba l'alcalde Jaume Aiguader, els d'Estat Català i els rabassaires. El poble contempla l'espectacle des del fons, entre els palaus de la Generalitat i de l'Ajuntament. Els casos de corrupció, amb expulsions del partit, però no del consistori, i les absències d'alguns dels elegits el 12 d'abril de 1931, per haver aconseguit després un escó a les Corts o al Parlament de Catalunya, arribaren a deixar en minoria la majoria teòrica d'ERC en algun moment. Aiguader dimití, però hagué d'aguantar fins a ser rellevat per Carles Pi i Sunyer arran de la renovació operada per les eleccions municipals de gener del 1934. L'Ajuntament experimentà un funcionament més estable i operatiu gràcies, en part, a la normativa de la nova Llei municipal catalana, aprovada poc abans, i a la renovació del personal polític.

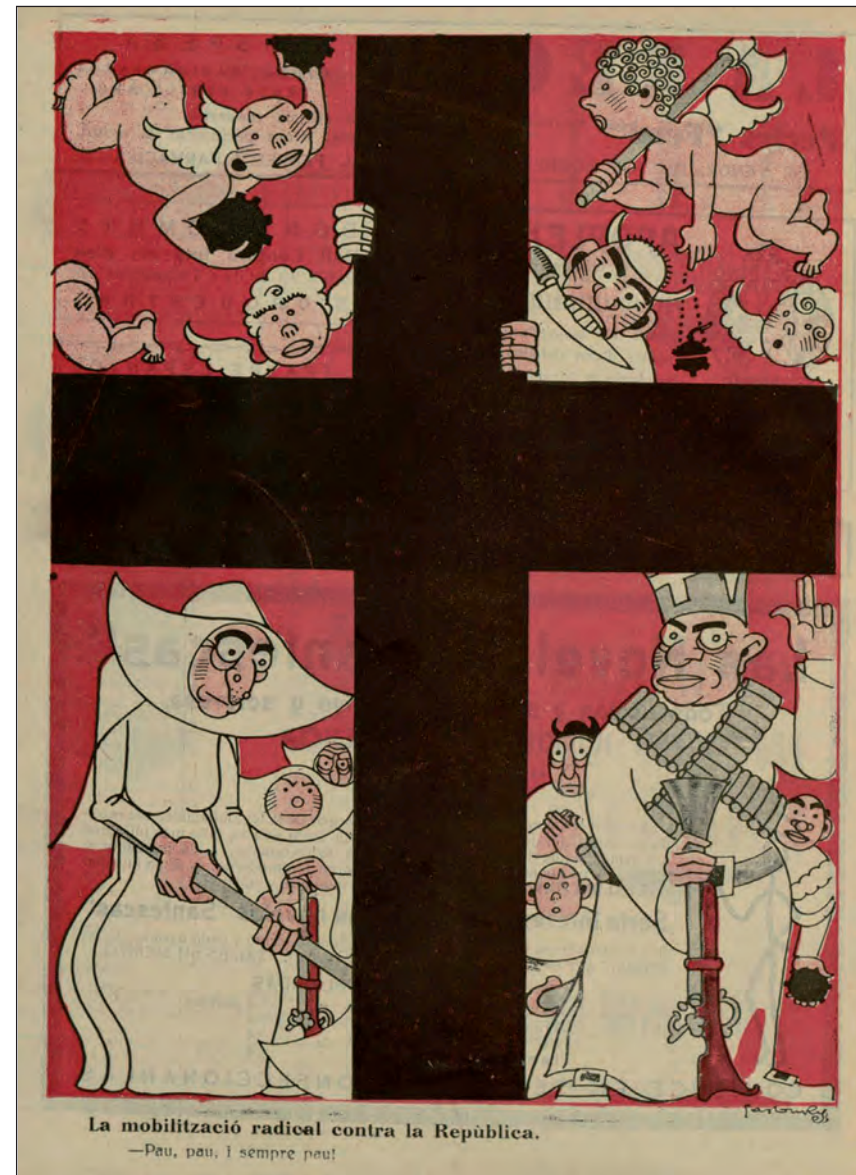


LA LLIURE EMISSIO DEL SUFRAGI
La familia del senyor Sabata... vota.

El Be Negre, 22 de novembre de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

41. A *El Be Negre* del 22 de novembre de 1933, Tísner comentava les eleccions amb aquest acudit en què un elector burgès i la seva dona van a votar, presumiblement a les dretes, acompanyats de les minyones, la dida i el xofer, que porten la papereta de vot que abans els han donat. Reflecteix el punt de vista de les esquerres, que consideraven que les dretes es podien beneficiar del vot del servei domèstic controlat pels seus senyors, per bé que no sempre era així. La por que les minyones votessin el que els digués la seva mestressa era un tòpic més en contra del dret de vot femení.

42. *L'Esquella de la Torratxa* de l'1 de desembre de 1933 veia amb aquests ulls anticlericals i alarmats la victòria de les dretes i l'enfonsament de les esquerres espanyoles desunides en les eleccions generals del 19 de novembre del mateix any. A les Corts, la principal minoria era la de la CEDA, la dreta catòlica espanyola que no havia votat la Constitució republicana del 1931 i que portava un programa de revisió de l'obra del primer bienni republicà. El Partit Radical de Lleroux va haver de governar condicionat per l'aprovació o desaprovaçió de les dretes i, al final, l'entrada de la CEDA al govern seria inevitable malgrat les amenaces dels socialistes si això passava i el temor a una involució greu en el terreny autònom per part del govern d'esquerres de la Generalitat. El novembre del 1933, ERC havia resistit la prova electoral millor que les esquerres republicanes espanyoles, reduïdes a la mínima expressió parlamentària. Així i tot, la Lliga Catalana la superà en escons amb un redreçament molt notable. Les eleccions municipals catalanes del gener del 1934 representaren una recuperació del terreny perdut per part de les esquerres aliades. Aquella vegada, Catalunya va ser considerada «el bastió de la República» pels republicans espanyols. Quan la CEDA entrà finalment al govern de la República tingué lloc la revolta fracassada del 6 d'octubre de 1934.



L'Esquella de la Torratxa, 1 de desembre de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

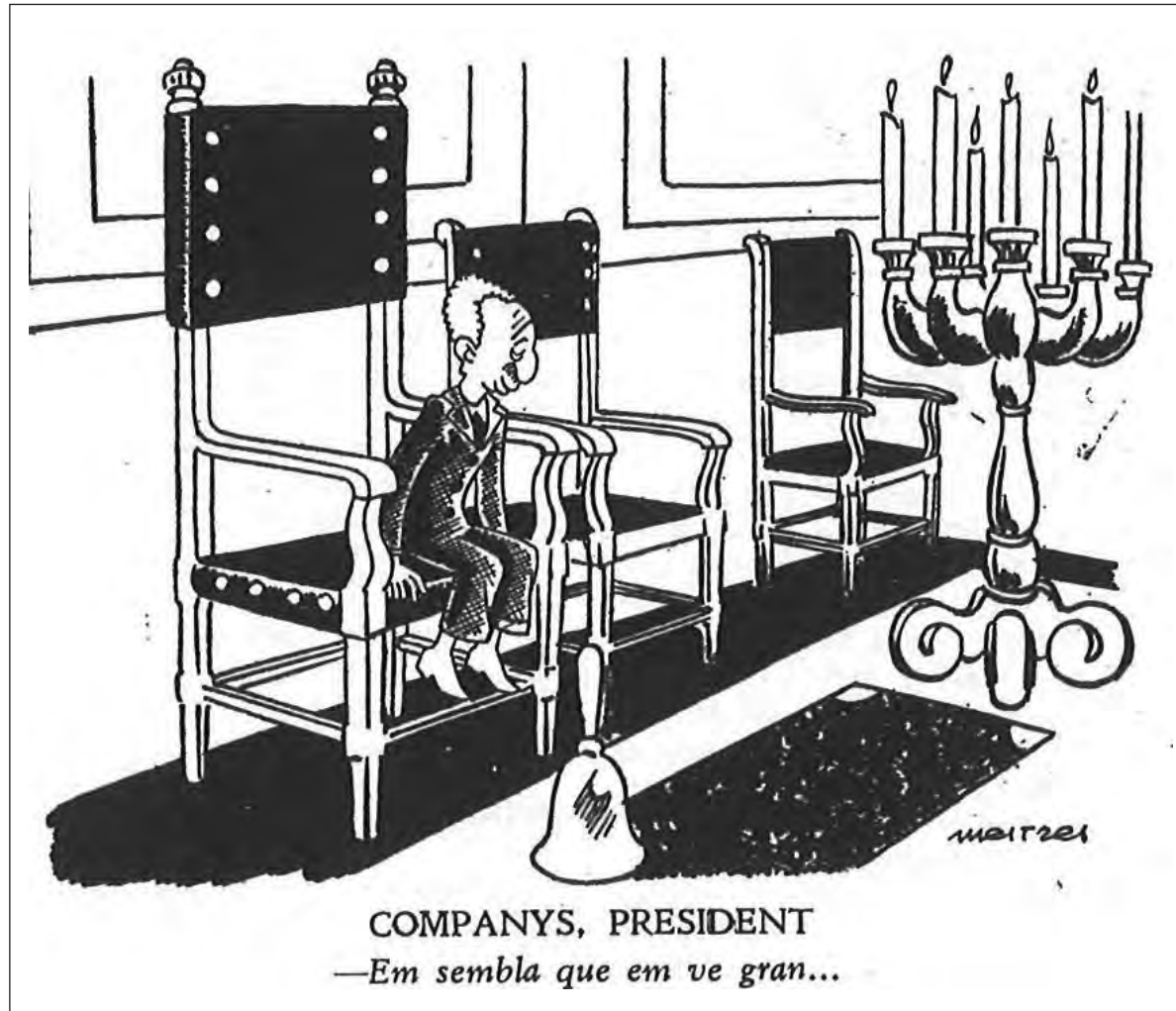


DESEMBRE 1933

Sense comentaris.

L'Esquella de la Torratxa, 15 de desembre de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

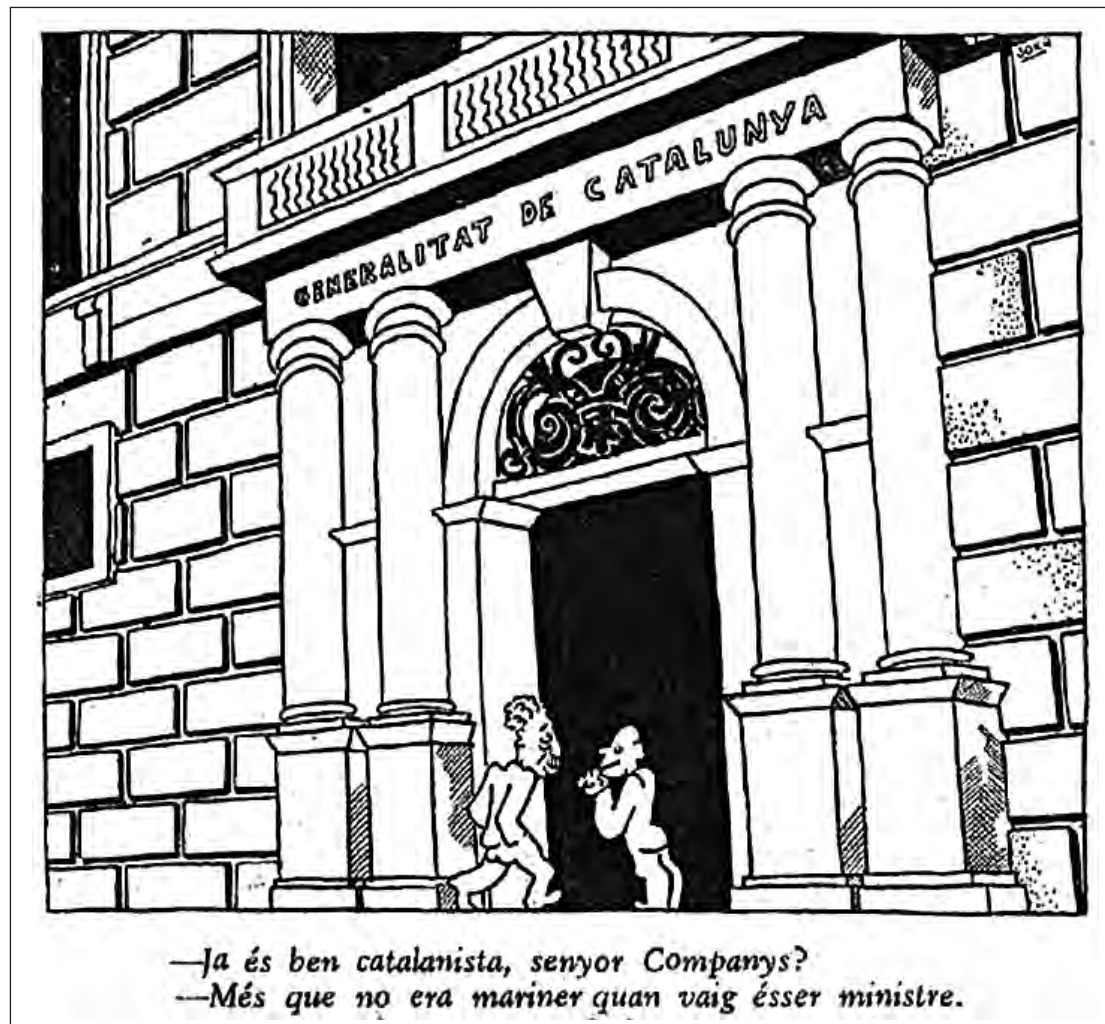
43. *L'Esquella de la Torratxa* del 15 de desembre de 1933 condemnava amb aquest dibuix tràgic d'Opisso la catàstrofe provocada per terroristes anarquistes amb el descarrilament de l'express de Sevilla a Barcelona la nit del 10 de desembre, entre les estacions del Puig i Puçol, al nord de l'Horta de València, amb nombrosos morts i ferits, arran de la revolta iniciada el dia 8 a la rodalia de Barcelona i a diversos llocs d'Aragó i de la Rioja. Quan esclatà la revolta continuava a Barcelona una vaga de transports públics iniciada el 18 de novembre i prestava servei al metro la Guàrdia d'Assalt, mentre que els tramvies i els autobusos eren conduïts per alumnes de l'Escola de Policia de la Generalitat, centre creat per Miquel Badia, i per alumnes voluntaris de l'Escola d'Enginyers, protegits per policies en alguns casos. El servei era insuficient. Les autoritats s'anticiparen a la revolta clausurant els sindicats de la CNT a Barcelona i suspent el diari *Solidaritat Obrera*. Fou ferit un alumne de policia que conduïa un tramvia i destruït amb líquid inflamable un autobús amb el resultat de diversos passatgers ferits. A Catalunya, l'aixecament anarquista restà reduït a Collblanc, la Torrassa, una part de l'Hospitalet de Llobregat i el Prat de Llobregat, amb diversos morts i ferits entre els rebels i entre la força pública. A Casetas, prop de Saragossa, l'express de Barcelona restà aturat perquè una bomba havia causat desperfectes a la via. A Saragossa va ser detingut el comitè nacional de la CNT amb documentació sobre el moviment revolucionari. Un cop més, els revoltats anarquistes no aconseguiren que la classe obrera els seguís amb una vaga general. La companyia de tramvies de Barcelona féu una purga entre els seus empleats a instàncies de les autoritats per tal que fets com aquells no es repetissin. Les represàlies en forma d'atemptats contra els cotxes, el material i els empleats dels transports públics es multiplicarien al llarg dels mesos següents.



El Be Negre, 31 de desembre de 1933, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

44. Aquesta caricatura, publicada a *El Be Negre* el 31 de desembre de 1933, veia així Lluís Companys quan acabava de ser elegit president de la Generalitat pel Parlament de Catalunya per a succeir Francesc Macià, mort el 25 de desembre de 1933. Sens dubte, la seva autoritat era menor que la de Macià, tot i ser probablement la segona figura dins ERC. Havia estat a punt de ser alcalde de Barcelona el 14 d'abril de 1931, fou el primer governador civil republicà de Barcelona, fou el cap de la minoria del partit a les Corts constituents i va ser el primer president del Parlament de Catalunya. S'havia mantingut al marge de les picabaralles internes d'ERC gràcies a la seva estada a Madrid com a ministre de Marina del govern de Manuel Azaña entre juny i setembre del 1933. Tenia al darrere molts nuclis republicans de comarques i prometé un govern de coalició d'esquerres en el qual entraren un conseller del grup de *L'Opinió*, un d'Acció Catalana i un de la Unió Socialista de Catalunya. Pel que fa als consellers d'ERC, procurà un equilibri entre l'ala d'Estat Català, que el mirava amb una certa desconfiança, i la resta. Resulta impossible saber si un altre polític no hauria estat superat també per unes circumstàncies tan difícils com les que li tocà viure a Companys, que va carregar amb el 6 d'octubre de 1934 i amb la revolució que desencadenà la Guerra Civil a Catalunya després de la desfeta de l'aixecament militar del 19 de juliol de 1936.

45. El 4 de gener de 1934, *El Be Negre* reblava el clau sobre la idoneïtat de Lluís Companys per al càrrec de president de la Generalitat, començant pels dubtes sobre el seu catalanisme entre alguns dels membres del seu propi partit, sense comptar els de l'oposició. L'acudit es publicava malgrat formar part del govern de la Generalitat Martí Esteve, conseller de Finances, en representació d'Acció Catalana, el partit en l'òrbita del qual es pot considerar que es trobava més o menys el setmanari satíric. La pregunta insidiosa que fan a Companys és si és prou catalanista i ell respon que més que mariner quan Manuel Azaña el va nomenar ministre de Marina el 12 de juny de 1933, en representació d'ERC i en substitució de Jaume Carner, ministre d'Hisenda, que havia dimitit per la malaltia que el portaria a la tomba el 27 de setembre de 1934. Companys deixà aleshores el càrrec de president del Parlament de Catalunya. Poc pogué fer dins del govern d'Azaña per accelerar el traspàs de serveis i de recursos fiscals davant la resistència sorda del ministre d'Hisenda, A. Viñuales, i dels socialistes Largo Caballero i Prieto. Companys havia començat la seva carrera política a la Unió Republicana amb el seu amic Francesc Layret i no pertanyia al sector d'Estat Català de Francesc Macià quan es produí la unificació que donà lloc a ERC, poc abans del canvi de règim. El 6 d'octubre de 1934, després de proclamar des del balcó de la Generalitat l'Estat Català dins d'una inexistente República Federal Espanyola, Companys digué als presents a l'interior que ja no podrien dir que no era prou catalanista. Era, per tant, un dubte que dolia a Companys, que no era separatista, sinó federal, i que sempre volia anar d'acord amb les esquerres espanyoles.



El Be Negre, 4 de gener de 1934, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.



LA LLIGA I EL Sr. CANONS

—Tenia o no tenia raó de no deixar entrar el poble al catalanisme?

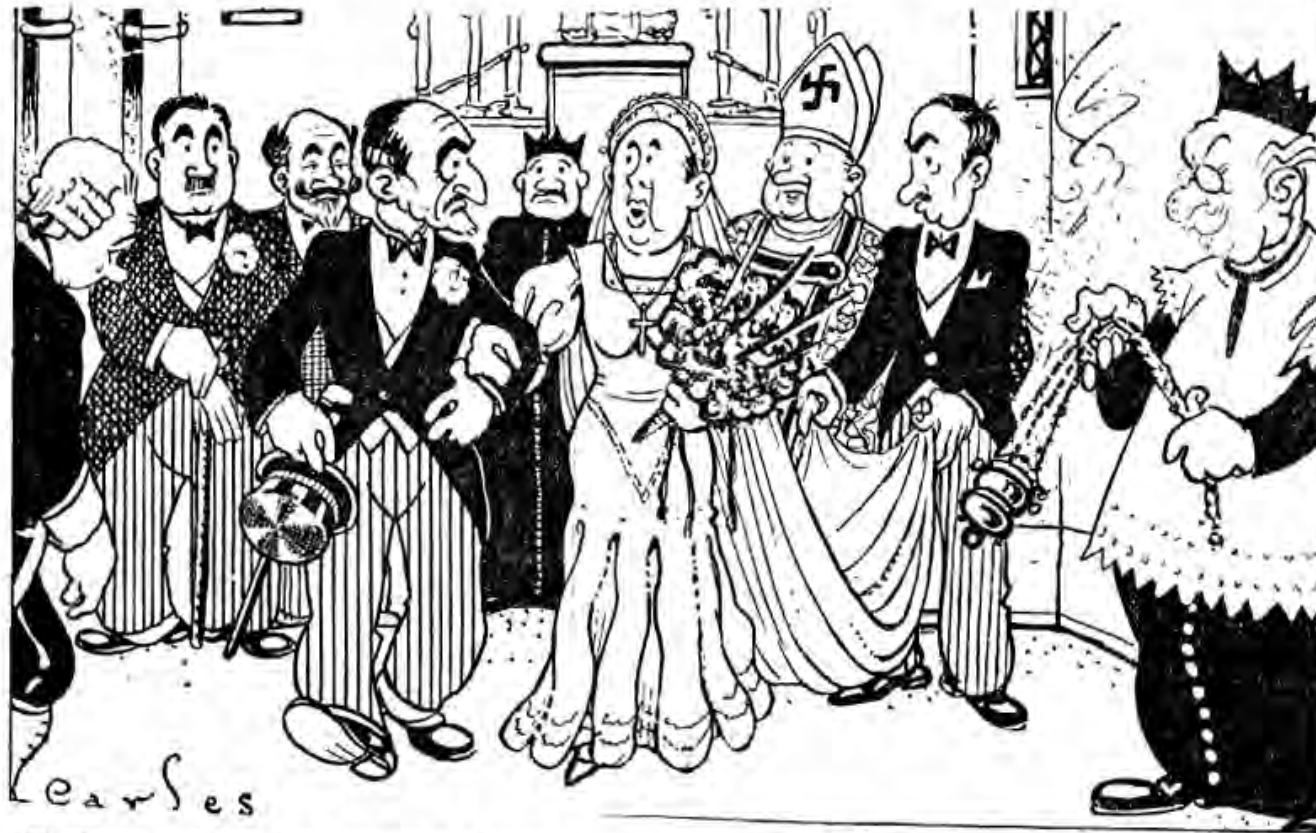
Mirador, 1 de març de 1934,
Biblioteca de Catalunya. Bar-
celona.

46. El primer de març de 1934, *Mirador*, després de la retirada de la Lliga del Parlament de Catalunya i de la impugnació de la Llei catalana de contractes de conreu, censurava aquests fets amb un acudit en què un representant de la burgesia diu a la Lliga que no vol que «el poble» entri en el catalanisme perquè això comportaria reformes socials. La Llei de contractes de conreu beneficiava els pagesos arrendataris i una part dels parcers a costa dels propietaris, però no era col·lectivista ni confiscadora sense compensació. Fixava les condicions de la conversió dels pagesos en propietaris de les finques que treballaven des de feia molt temps amb el pagament a terminis, però n'excloïa els casos de parceries amb suficient aportació del propietari a les despeses de producció. Taxava la renda i feia perdurables els contractes d'arrendament en diners per la renovació en períodes de sis anys, llevat que el propietari es comprometés a explotar directament la terra.



Mirador, 3 de maig de 1934, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

47. *Mirador*, el 3 de maig de 1934, manifestava així la desconfiança envers la lleialtat republicana de la CEDA, la dreta catòlica espanyola, amb aquest dibuix que representa Gil Robles amb bonet de capellà, interpel·lat per un català que dubta de la capacitat del líder de la CEDA d'esdevenir feixista en una època caracteritzada per l'extensió de dictadures més o menys feixistes a Europa. Gil Robles, més que com a feixista, és presentat com a aspirant al fet que el veritable feixisme l'ajudés a arribar al poder. S'anava estenent el temor que, si la CEDA arribava al poder, liquidés la República amb una dictadura, tal com Hitler havia fet des del govern amb la República de Weimar. El canceller Dollfuss a Àustria, amb una orientació política que semblava similar a la de Gil Robles, havia esclafat els socialistes i havia establert un poder pràcticament dictatorial el març del 1934. Un colossal símbol del feixisme italià, el lictor romà, centra l'escena. Mentrestant, els socialistes espanyols semblaven inclinar-se per la via revolucionària. A començament d'octubre, la revolució només tindria lloc a Astúries, on socialistes, comunistes i anarquistes havien establert l'Aliança Obrera. Foren dues setmanes de veritable guerra civil amb molts morts i ferits i amb grans destruccions a Oviedo.



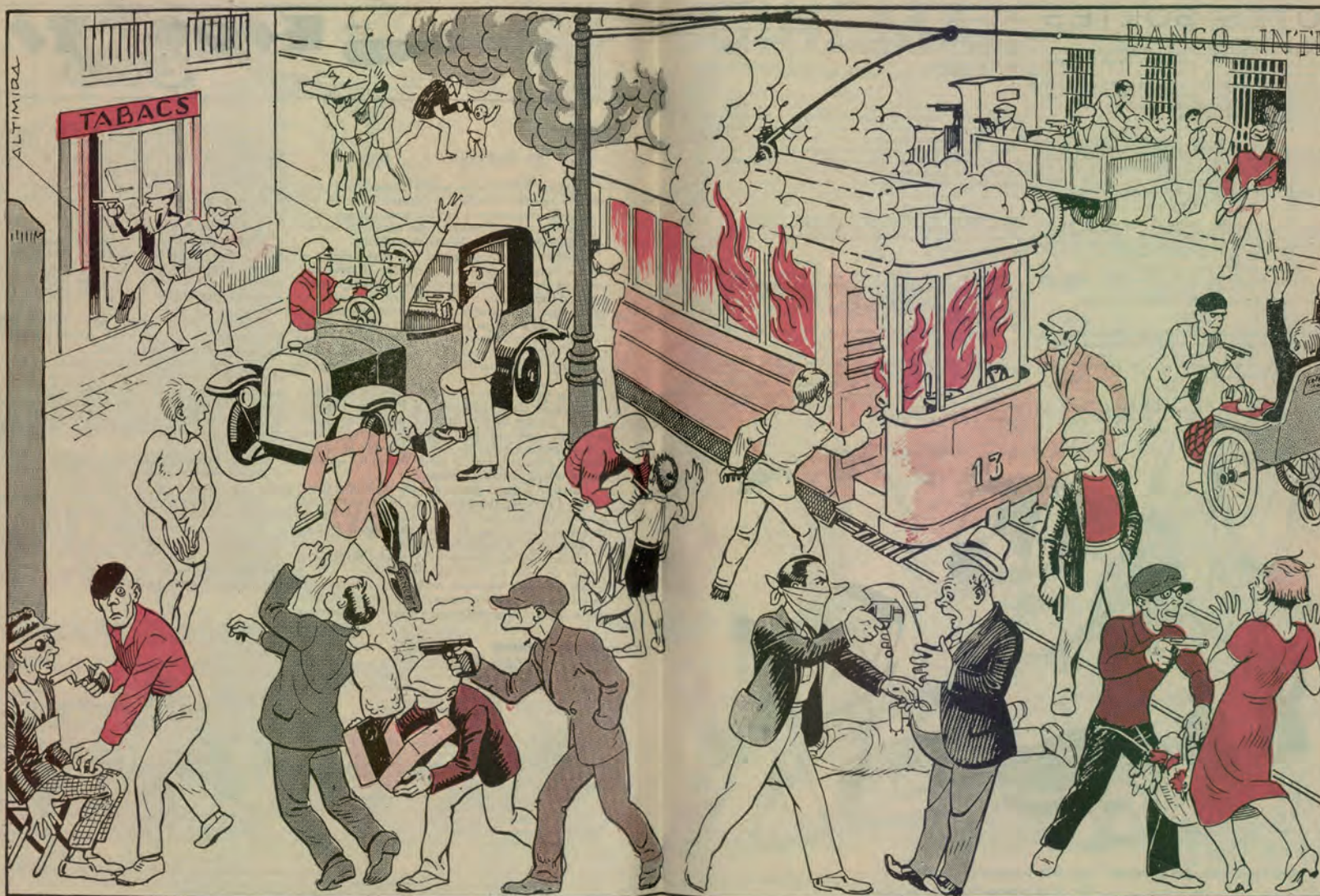
En Francisquet.—Estàs contenta, Gileta?
Gileta.—Ja ho crec; i ara encara més perquè sé positivament que vas contra l'autonomia de Catalunya.

L'Esquella de la Torratxa, 11 de maig de 1934, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

48. *L'Esquella de la Torratxa* del dia 11 de maig de 1934 imaginava aquest casament entre Cambó i Gil Robles, entre la Lliga Catalana i la CEDA, arran del suport dels dos partits al govern Samper, que encara no tenia ministres de la CEDA. La tesi es basava en la retirada de la Lliga del Parlament de Catalunya i el recurs contra la Llei catalana de contractes de conreu davant del Tribunal de Garanties Constitucionals, que l'anul·laria. Darrere dels nuvis surten Lluís Duran i Ventosa i Pere Rahola i, al seu costat, Joan Ventosa i Calvell. Lerroux apareix a la dreta vestit de sagristà amb l'encenser. La CEDA no aparegué a Catalunya com a rival de la Lliga fins que un sector dels propietaris agraris considerà que el partit de Cambó no era prou intransigent i es prestava a un acord amb el govern d'esquerres de la Generalitat per tal d'evitar el xoc frontal, que podia ser irreparable, acord perceptible a finals de l'estiu del 1934.

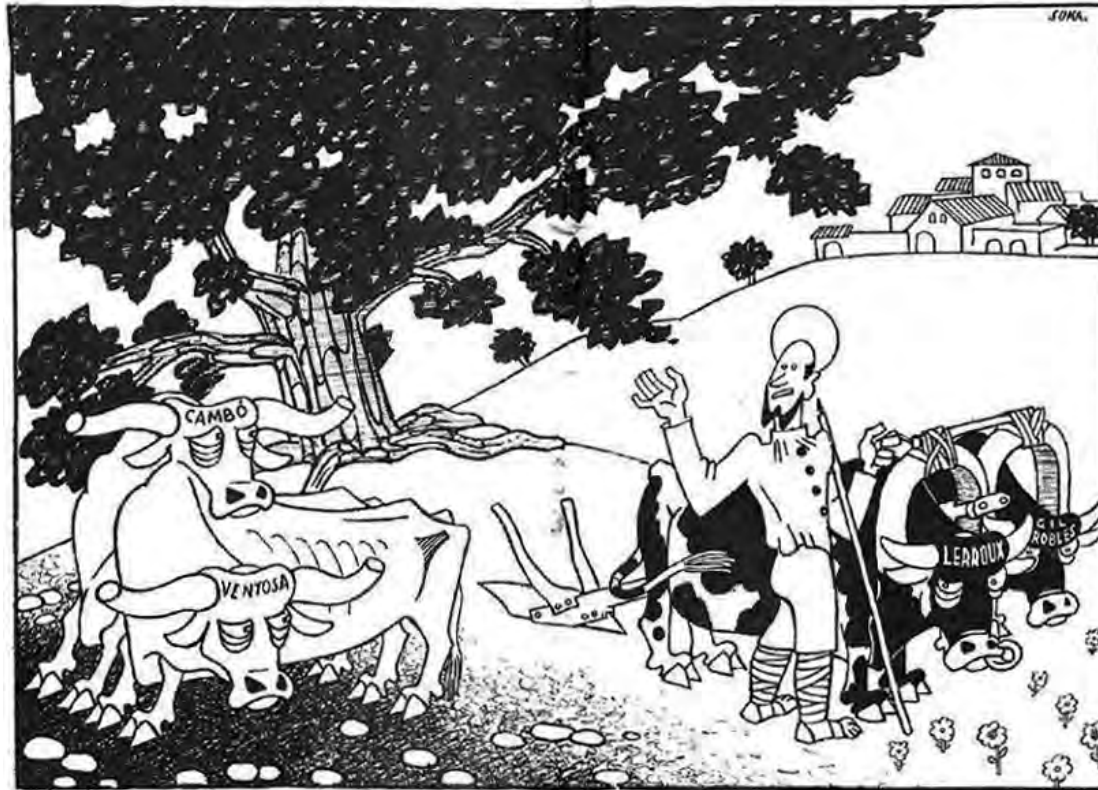
49. L'anul·lació de la Llei de contractes de conreu pel Tribunal de Garanties Constitucionals era un desafiament a l'autonomia catalana, amb la cooperació decisiva de la dreta catalanista: la Lliga Catalana. *L'Esquella de la Torratxa* del dia 15 de juny de 1934 ho presenta tot plegat com una conxorxa de Lerroux i Cambó, que són felicitats per l'exiliat Alfons XIII. Lerroux porta al pit com a màscara la cara de Ricard Samper, el cap del govern de la República i membre del Partit Republicà Radical, que havia portat precipitadament la llei al Tribunal de Garanties Constitucionals i que després tractaria de negociar amb Companys. Presentar com a instruments d'una improbable restauració monàrquica Lerroux i Cambó era excessiu. Volia dir que la reacció social i política en marxa podia beneficiar la causa monàrquica.





Un assumpte que sempre és d'actualitat a Barcelona

50. *L'Esquella de la Torratxa* del 10 d'agost de 1934 denunciava amb aquest dibuix l'estat de violència que es vivia a Barcelona. Venint d'una revista popular i afí a les esquerres governants a la Generalitat, no es pot considerar un punt de vista tendencios i desorbitat de dretes. Resulta representatiu d'una opinió molt estesa. Es representa una multiplicitat d'atracaments de tota mena. Ocupa el centre del dibuix un sabotatge contra la companyia de tramvies de Barcelona amb l'assalt a mà armada i l'incendi del vehicle amb ampolles de líquid inflamable després d'haver fet baixar —no era sempre així— passatgers i conductors. Un fet com aquest es repetí sovint. Es produïren 114 agressions d'aquesta mena entre el desembre del 1933 i el setembre del 1935, sense comptar divuit actes frustrats. El resultat fou de quaranta-set tramvies i autobusos destruïts, vint-i-set ferits i nou morts, quatre dels quals entre els sabotejadors. Es tractava de represàlies per l'acomiadament d'uns trescents tramviaris després de la vaga de la tardor del 1933, que havia preparat l'ambient per a l'intent insurreccional anarquista. El pistolerisme reaparegué en el quinquenni republicà a Barcelona i rodalia. En els sis anys que precediren la dictadura de Primo de Rivera, el nombre de persones afectades per atemptats socials —entre patrons, obrers, agents de la força pública i viants— fou de 983, amb el resultat de 269 morts (un 27 % del total). Durant els cinc anys republicans fins a la primera meitat del 1936, foren 733 persones, 120 de les quals moriren (un 16 %). Les mitjanes anuals foren de 163 víctimes durant el sexenni del 1917 al 1923 i de 146 en el quinquenni del 1931 al 1936.



COSES DE SANT ISIDRE (INSTITUT AGRICOLA CATALA DE)

—Arri, aneu-vos-en al corral, que la parella nova m'agrada més!

El Be Negre, 15 d'agost de 1934, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

51. El 15 d'agost de 1934, aquest acudit d'*El Be Negre* feia al·lusió al canvi de direcció de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, dins del qual els propietaris més intransigents havien trencat amb la Lliga Catalana per la seva tendència a acceptar el resultat de la negociació entre Ricard Samper i Lluís Companys en relació amb el conflicte de la Llei de contractes de conreu, una negociació que arribà aparentment a bon port. Al setembre, la Lliga tornava al Parlament de Catalunya. A l'IACSI, els propietaris intransigents feren dimitir Jaume de Riba, president afí a la Lliga Catalana, i elegiren Josep Cirera i Voltà, que passà a Acció Popular Catalana, la nova regional de la CEDA a Catalunya. La directiva de l'IACSI demanà que el poder central recuperés la competència d'ordre públic en detriment de la Generalitat. Al setembre, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre organitzà una anada a Madrid amb un míting amb el suport de les dretes espanyoles. En l'acudit, l'Institut, representat pel sant llaurador, substitueix la parella de bous formada per Cambó i Ventosa —la Lliga Catalana— per la formada per Lerroux i Gil Robles, les dretes espanyoles.



El Be Negre, 12 de desembre de 1934, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

52. *El Be Negre* del 12 de desembre de 1935 feia al·lusió a la clausura del Parlament de Catalunya després de la revolta del 6 d'octubre de 1934. La censura prèvia de premsa no deixava anar més lluny. Les sancions havien caigut damunt el setmanari per saltar-se la censura prèvia. La revolta del president Companys i el seu govern havia durat deu hores i havia estat vençuda sense gaires dificultats pel general Domènec Batet, cap de la divisió orgànica. Catalunya restà sota l'estat de guerra primer i sota el d'alerta després. El govern de la Generalitat fou condemnat a trenta anys de presidi, els ajuntaments d'esquerres foren destituïts, els consells de guerra anaren imposant penes als acusats d'haver col·laborat amb la rebel·lió, la Llei de contractes de conreu fou anul·lada, es produïren desnonaments de parcers, l'Estatut d'autonomia restà suspès i el Parlament de Catalunya, clausurat. A tot això fa referència l'acudit que presenta la figura del desconsol de Llimona, situada a l'estany davant de l'edifici del Parlament, com a reflex de la situació, encara que ja estava així abans.



53. La propaganda electoral de la Lliga Catalana de cara als comicis crucials del 16 de febrer de 1936 consistí en bona part a acusar ERC d'haver malbaratat l'autonomia de Catalunya amb l'aventura desastrosa del 6 d'octubre de 1934. La tesi era que ERC s'havia suïcidat aleshores com a força política. Això és el que vol transmetre aquest acudit de Castanys a *La Veu de Catalunya* del 15 de gener de 1936. Carles Pi i Sunyer diu a Pere Coromines, que porta una corona al cementiri, que tindrien feina per a explicar que la mort d'ERC no havia estat per suïcidí. Després d'haver protestat per la suspensió de l'Estatut de Catalunya, la Lliga Catalana havia col·laborat, a partir de l'abril del 1935, en els successius consells executius de la Generalitat sense base parlamentària, que havien estat designats pels governadors generals de Catalunya, nomenats a Madrid: primer fou el radical lerrouxista català Joan Pich i Pon, després el financer i cedista valencià Ignasi Villalonga i, finalment, el lligaire Fèlix Escalas. Amb aquesta col·laboració, la Lliga volia atenuar i escurçar el període d'excepció de la suspensió de l'autonomia catalana, sense arribar-ne a aconseguir, però, el restabliment, de manera que semblava que només una victòria de les esquerres a Catalunya i a Espanya podia restaurar-la. Això i la demanda de l'amnistia de presos polítics jugaren a favor de les esquerres, unides en un front, i contra les dretes, també unides sota la preeminència clara de la Lliga.

La Veu de Catalunya, 15 de gener de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.



El Be Negre, 20 de febrer de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

54. *El Be Negre* del 20 de febrer de 1936 donava aquesta imatge del Front Català d'Ordre, personificat en el cap de Cambó amb una cornamenta extraordinària, després del seu fracàs electoral. Cambó no havia aplegat prou vots per assolir l'acta de diputat per la circumscripció provincial de Barcelona i havia perdut l'escó. El Front d'Esquerres de Catalunya havia vençut a les cinc circumscripcions catalanes i al conjunt d'Espanya, però amb menys diferència, havia guanyat el Front Popular. Es decretà l'amnistia de presos polítics, es restabliren els ajuntaments electes del 1934, es restaurà l'autonomia catalana, fou reobert el Parlament de Catalunya i tornaren de presidir Companys i els seus consellers. Des del balcó del Palau de la Generalitat, el 3 de març de 1936, Companys va declarar: «Venim per servir els ideals. Portem l'ànima amarada de sentiments; res de venjances, però sí un nou esperit de justícia i reparació. Recollim les lliçons de l'experiència. Tornarem a sofrir, tornarem a lluitar i tornarem a guanyar.»



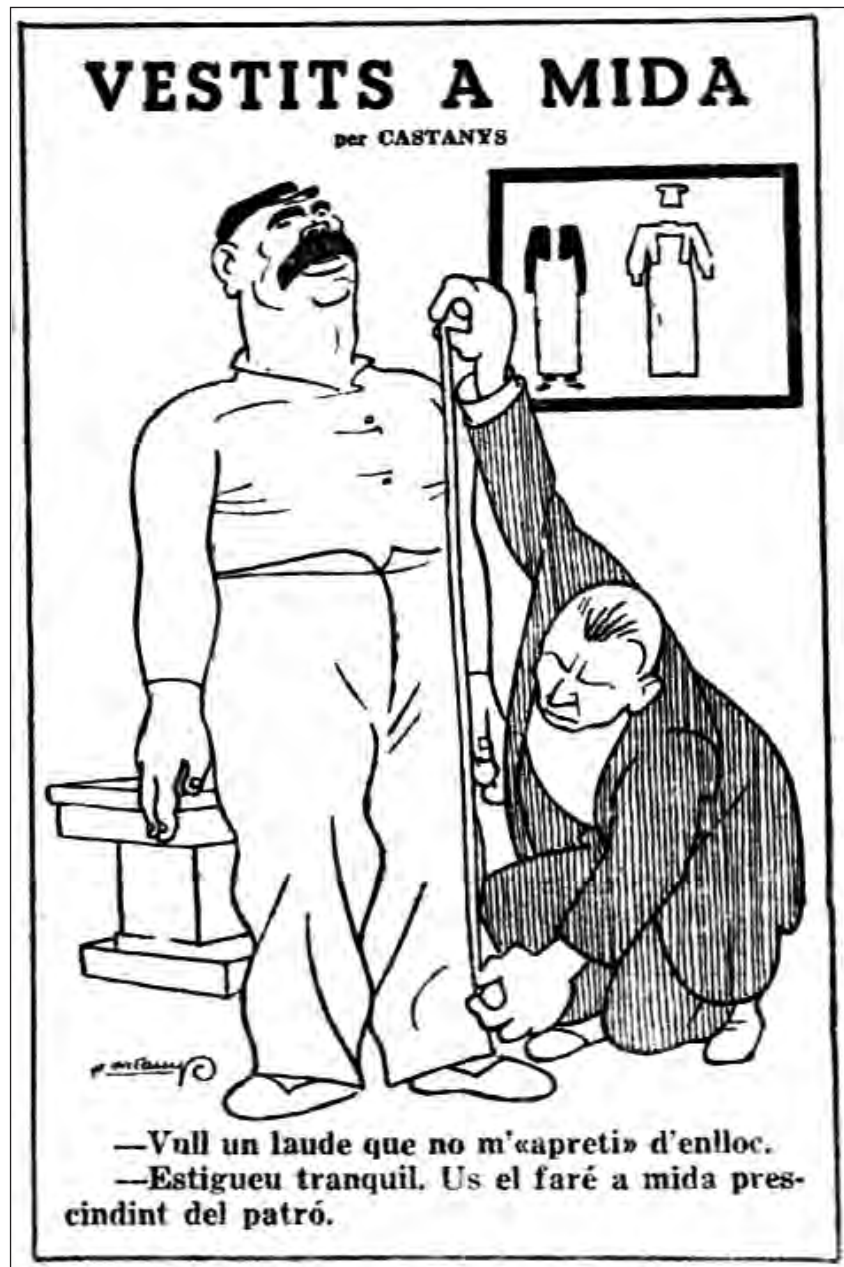
Mirador, 20 de febrer de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

55. Apa, a *Mirador* del 20 de febrer de 1936, volia reflectir el ressentiment del Front Català d'Ordre pel seu fracàs a les eleccions del dia 16. El representa com una beata amb mantellina i escapulari que amenaça de venjar-se de l'urna electoral i té als seus peus una noieta que representa la Lliga Catalana amb la corona monàrquica al costat. Acció Catalana guanyava amb els vencedors. La Lliga havia anat en aliança amb carlins, cedistes i amb un monàrquic de Renovación Española. Només sortí elegit un carlí; tots els altres que resultaren diputats pel Front Català d'Ordre eren de la Lliga Catalana, que carregava amb la censura d'haver anat del braç d'antiautonomistes i antirepublicans, d'aquí la corona monàrquica que apareix a la caricatura. Però la Lliga se separà de seguida dels seus antics aliats electorals i adoptà una posició de lleialtat republicana i d'identificació autonomista.



La Veu de Catalunya, 30 de maig de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

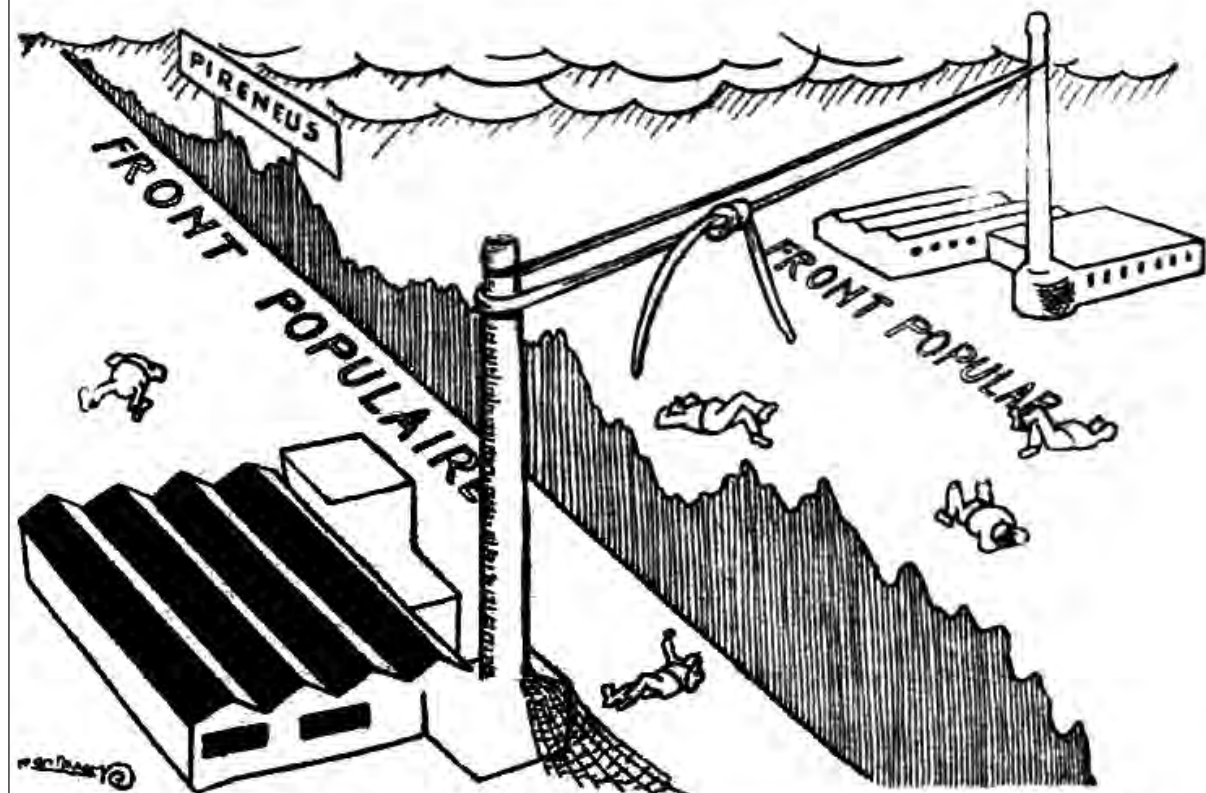
56. *La Veu de Catalunya* del 30 de maig de 1936 comentava d'una manera catastrofista les vagues amb ocupació pacífica de fàbriques a França amb aquest dibuix de Castanys. Allí, el 3 de maig, havia guanyat les eleccions el Front Popular. Per primer cop, un socialista, Léon Blum, era cap del govern. Els comunistes no entraren al govern, però tot promentent el seu suport parlamentari crític. Immediatament començà una onada de vagues amb ocupació pacífica de fàbriques. Al dibuix, Blum es renta les mans. En realitat, el 7 de juny, pels acords de Matignon, aconseguí que la patronal acceptés l'obligatorietat dels convenis col·lectius, els representants de la plantilla a cada lloc de treball, la setmana de quaranta hores, vacances pagades anuals de quinze dies i una pujada salarial del dotze per cent com a mitjana.



57. El 31 de maig de 1936, *La Veu de Catalunya*, per mitjà d'aquest acudit de Castanyes, considerava parcial a favor dels obrers la intervenció arbitral del conseller de Treball de la Generalitat, Martí Barrera. L'onada de vagues que seguí la victòria del Front d'Esquerres no sols volia recuperar el terreny perdut durant el 1935, després del 6 d'octubre de 1934, sinó arribar més enllà. Per exemple, els metal·lúrgics, abans del 6 d'octubre de 1934 ja havien aconseguit per un laude del mateix conseller veure reduïda la setmana laboral de 48 a 44 hores, però el 1935 el laude havia estat derogat. Ara demanaven no sols el restabliment de la setmana de 44 hores, sinó el pagament pels patrons de les quatre hores treballades de més setmanalment durant quinze mesos. Això era impossible per als empresaris. Aleshores, Martí Barrera disposà que els obrers treballessin 40 hores en lloc de 44 fins a compensar les quatre de més. Els empresaris consideraren desastrosa aquesta mesura. La vaga del front únic metal·lúrgic CNT-UGT començà el 17 de març, fins que el dia 11 d'abril un laude de Martí Barrera anul·lava la mesura anterior i imposava als patrons un moderat augment de salari. El mateix conseller declarava a la premsa el 21 de maig que no podia continuar aquell ambient morbós de conflictivitat perquè era molt nociu per a l'economia catalana en crisi. Encara que els atemptats socials eren menors que el 1933 i el 1934, l'oasi català de la primavera del 1936 era un miratge.

La Veu de Catalunya, 31 de maig de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

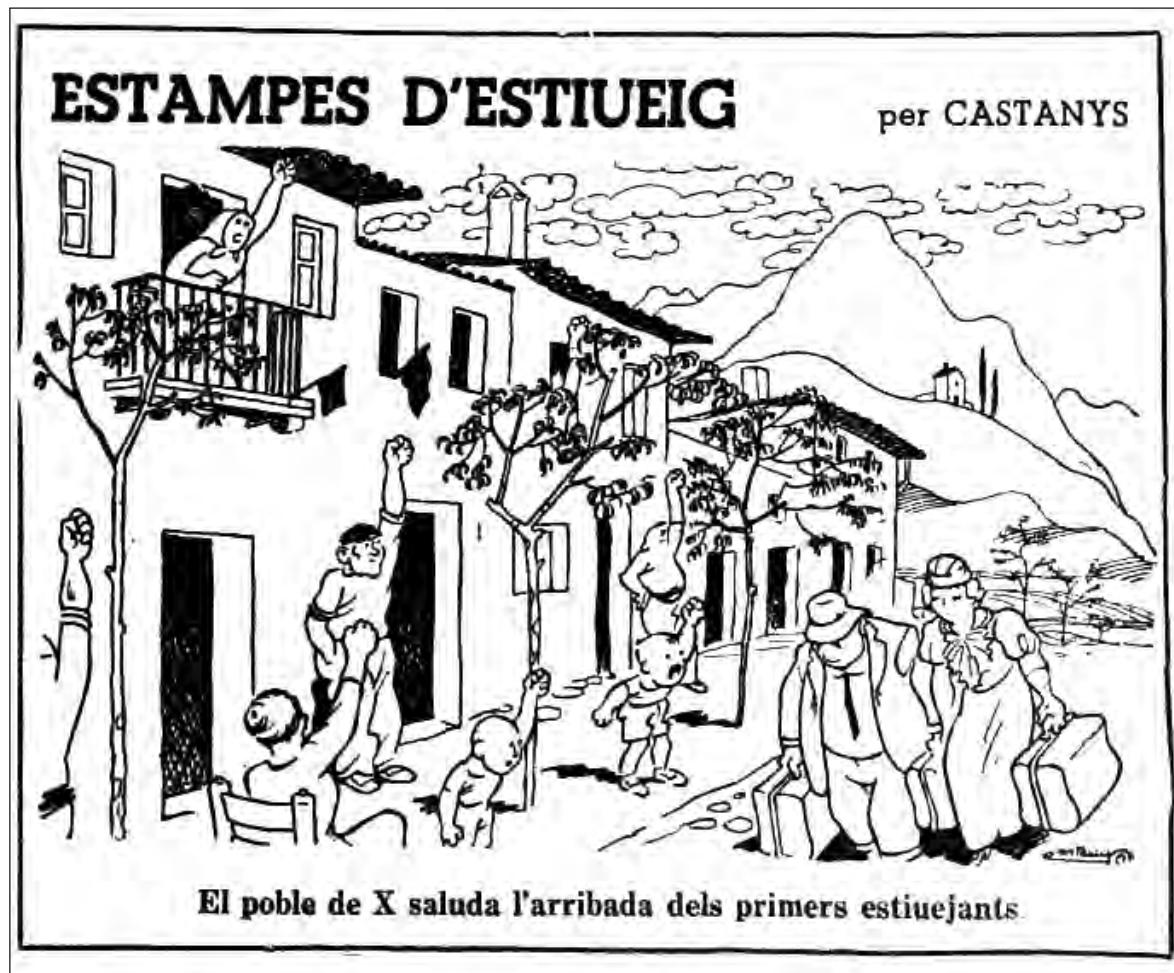
Vagues, vagues, vagues... per CASTANYS



Abans, quan dos països germans tenien Governos afins estrenyien llaços.
Ara estreyen bagues

La Veu de Catalunya, 11 de juny de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

58. *La Veu de Catalunya*, el dia 11 de juny de 1936, insistia en el perill de l'agitació a França, on encara hi havia dos milions de treballadors en vaga. Castanys jugava amb les paraules: *baga*, en lloc de *vaga*, vol dir llaçada entre els vaguistes de les dues bandes de la frontera. Davant del perill de ruptura del Front Popular, les sindicals i el Partit Comunista Francès feren tot el possible per acabar les vagues. Les lligues feixistes foren posades fora de la llei a França. Blum va haver de devaluar el franc i, quan el Senat li negà plens poders per a resoldre la crisi econòmica, dimití el 1937.



La Veu de Catalunya, 2 de juliol de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

59. El 2 de juliol de 1936, Castanys, a *La Veu de Catalunya*, veia d'aquesta manera l'ambient a molts pobles. Tothom saluda amb el puny esquerre enlaire —salutació comunista— els estiuejants de classe mitjana que arriben amb les maletes i amb el cap cot. Una cosa era la cohabitació lleial al Parlament entre el govern d'esquerres de la Generalitat i la Lliga com a oposició correcta, en un ambient certament molt millor que el de les Corts de la República a Madrid, i una altra molt diferent era la tensió a nivell local i en l'àmbit sectorial empresarial. No es tractava només del restabliment dels pagesos desnonats el 1935 i dels obrers acomiadats en el bienni anterior. La Llei del 16 de juny de 1936 no sols procedia a la readmissió amb indemnització dels funcionaris municipals acomiadats després del 6 d'octubre de 1934 i a l'expulsió dels qui els havien suplantat, sinó que inhabilitava per a càrrecs públics d'elecció popular durant cinc anys tots aquells qui havien acceptat càrrecs representatius per designació governativa. Malgrat això, la Lliga continuà defensant el respecte a la legalitat política i desautoritzant un cop d'estat fins al final. Manuel Brunet, que des de les planes de *La Veu de Catalunya* havia proposat, el 18 de març, fer de Catalunya un oasi al mig de la tempesta espanyola, declarava el 5 de juliol de 1936 que no era lícit continuar fent l'apologia de l'oasi català, perquè ni Catalunya era un oasi ni els d'esquerra tenien dret a dir que més enllà d'aquest suposat oasi no es podia viure.

60. El 5 de juny de 1936, *L'Esquella de la Torratxa*, afí a les esquerres governants a la Generalitat, denunciava amb aquest dibuix l'espiral de violència que es vivia a Madrid i a altres ciutats espanyoles. El pròleg del llibre eren els atemptats contra els distribuïdors de diaris considerats liberals i d'esquerres per pistolers d'extrema dreta —inclou el signe de Falange Espanyola—, al mig de vagues alarmants com la de la construcció a Madrid per part de la CNT i la UGT, aliades, amb vuitanta mil participants, en un conflicte que seguia des del juny quan, al juliol, esclatà la Guerra Civil. La conseqüència podia ser una dictadura feixista representada a l'epíleg del llibre. El president Companys tractava de donar un to moderat i de centre al govern de la Generalitat, alhora que enviava Carles Pi i Sunyer a Madrid per a demanar al cap del govern de la República i ministre de la Guerra, Casares Quiroga, que ordenés la detenció d'un cert nombre de militars que eren els caps d'una conspiració per aixecar la guarnició de Barcelona contra la Generalitat i la República, però la demanda no fou atesa.



L'Esquella de la Torratxa, 5 de juny de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.



El Be Negre, 8 de juliol de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

61. A *El Be Negre* del 8 de juliol de 1936, Soka publicà aquest ninot com a comentari a l'assassinat del gerent de l'empresa tèxtil La Escocesa, un atemptat antipatronal que podia ser l'anunci del començament d'una espiral terrorista com la que en altres temps havia viscut Barcelona i com la que vivia en aquells moments Madrid. Semblava que un altre crim restaria impune. El 28 d'abril de 1936 havia estat assassinat al carrer, amb el seu germà, Miquel Badia, antic comissari general d'ordre públic de la Generalitat i afiliat en aquell moment a Estat Català, separat d'ERC. Un jutge detingué quatre anarquistes sospitosos del fet, però aquest jutge va ser substituït per un altre que posà en llibertat els detinguts a finals de juny. Dos periodistes molt coratjosos estaven decidits a continuar les investigacions: Avel·lí Artís-Gener, Tísner, des de *La Rambla*, i Josep Maria Planes des de *La Publicitat*. Acusaven el Sindicat del Transport de la CNT de Barcelona. Quan esclatà la guerra, Tísner s'hagué d'exiliar després d'haver identificat el cadàver de Planes al dipòsit. Tornà el setembre i anà a lluitar al front d'Aragó, a la columna del PSUC.



Mirador, 9 de juliol de 1936, Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

62. El 9 de juliol de 1936, *Mirador* portava aquest dibuix de Soka. El poble català contempla alarmat des de la finestra com el fantasma del pistolisme terroritzava el ciutadà. El fantasma porta una pistola amb les sigles de la FAI en una banda i les de Falange Española en l'altra. El Govern de la República havia posat fora de la llei Falange Española i havia detingut el seu cap, José Antonio Primo de Rivera, que no havia sortit elegit diputat i havia perdut la immunitat parlamentària. S'havia declarat l'estat d'alarma, que restringia les llibertats individuals i de premsa. El 13 de juliol, a Madrid, fou assassinat José Calvo Sotelo, diputat monàrquic i cap de Renovación Española. L'acte fou una represàlia d'agents de la Guàrdia d'Assalt de la companyia del tinent José Castillo, que era instructor de les milícies de les Joventuts Socialistes Unificades. La Unión Militar Española feia temps que conspirava preparant una insurrecció militar que esclatà a la zona del protectorat espanyol del Marroc el 17 de juliol; a la Península, el 18, i a Barcelona, el 19, però aquí va ser derrotada, igual que a Madrid.



La Veu de Catalunya, 11 de juliol de 1936,
Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

63. *La Veu de Catalunya* del dia 11 de juliol de 1936 veia la situació molt negra. Castanys dibuixa el cap del govern de la República, Santiago Casares Quiroga, com un *picador* de cursa de braus que escomet un vedell insignificant que representa el feixisme, mentre no s'adona que a la cua del cavall un terrorista està posant una bomba amb les sigles CNT i UGT. A Madrid, la vaga de la construcció feia molts dies que era seguida per vuitanta mil obrers. El principal perill, segons el dibuixant, estava en l'extrema esquerra, mentre que era de l'extrema dreta, amb un aixecament militar, d'on procedia l'amenaça més gran, que desencadenà una guerra civil de vint-i-set mesos de durada que anà seguida d'una dictadura de trenta-set anys.

La caricatura política a la Catalunya republicana (1931-1936)

La caricatura política és un document que reflecteix l'opinió dels editors i lectors d'un periòdic. Per tant, el seu interès històric és evident. Després de l'atac terrorista a la redacció de *Charlie Hebdo* a París, no hi ha dubte de l'impacte i del risc de l'acudit gràfic. Des de final del segle XIX, la caricatura política ha tingut a Catalunya dibuixants i humoristes excel·lents, incisius i valents. El quinquenni republicà, pel parèntesi de llibertat d'expressió que comportà, es pot considerar una edat d'or de la caricatura política catalana, com demostra aquest llibre, en què cada *ninot* va acompanyat d'una explicació que el contextualitza, de manera que el relat històric es pot seguir com una seqüència il·lustrada pels dibuixos satírics.

ALBERT BALCELLS, catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, és un especialista en història dels moviments socials i del catalanisme polític. Els seus darrers llibres són: *Llocs de memòria dels catalans* (2008); *El pistolisme. Barcelona (1917-1923)* (2009); *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985). Per una universitat catalana* (2011); *Cataluña ante España. Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888-1984* (2011); *L'Institut d'Estudis Catalans. Una síntesi històrica* (2012); *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936* (2013); *Puig i Cadafalch, president de Catalunya, i la seva època* (2013); *La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1925. El primer pas vers l'autogovern des de la desfeta de 1714* (2014), i *Vuit feministes catalanes entre 1889 i 1976* (2015). Albert Balcells dirigeix la *Catalan Historical Review* i té la Creu de Sant Jordi i la Medalla Narcís Monturiol al mèrit científic.



Institut
d'Estudis
Catalans

